

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Otto Jespersen.

Titel | Title:

Fremskridt i sproget

Udgivet år og sted | Publication time and place: Kjøbenhavn : Kleins Forlag, 1891

Fysiske størrelse | Physical extent:

66 s.

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

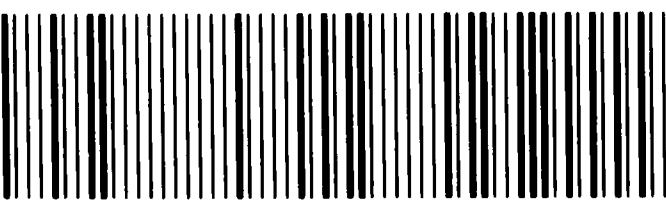
UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

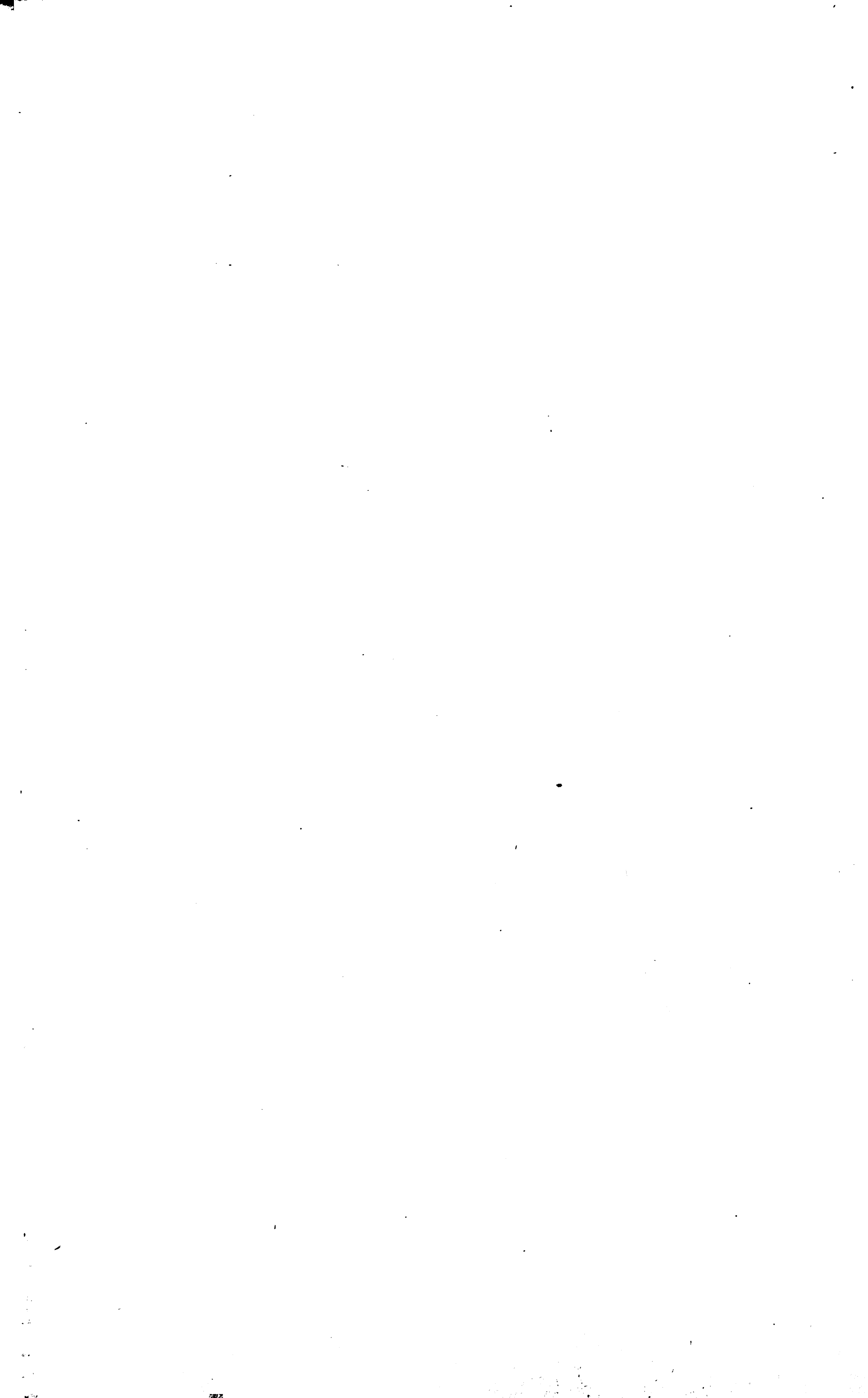

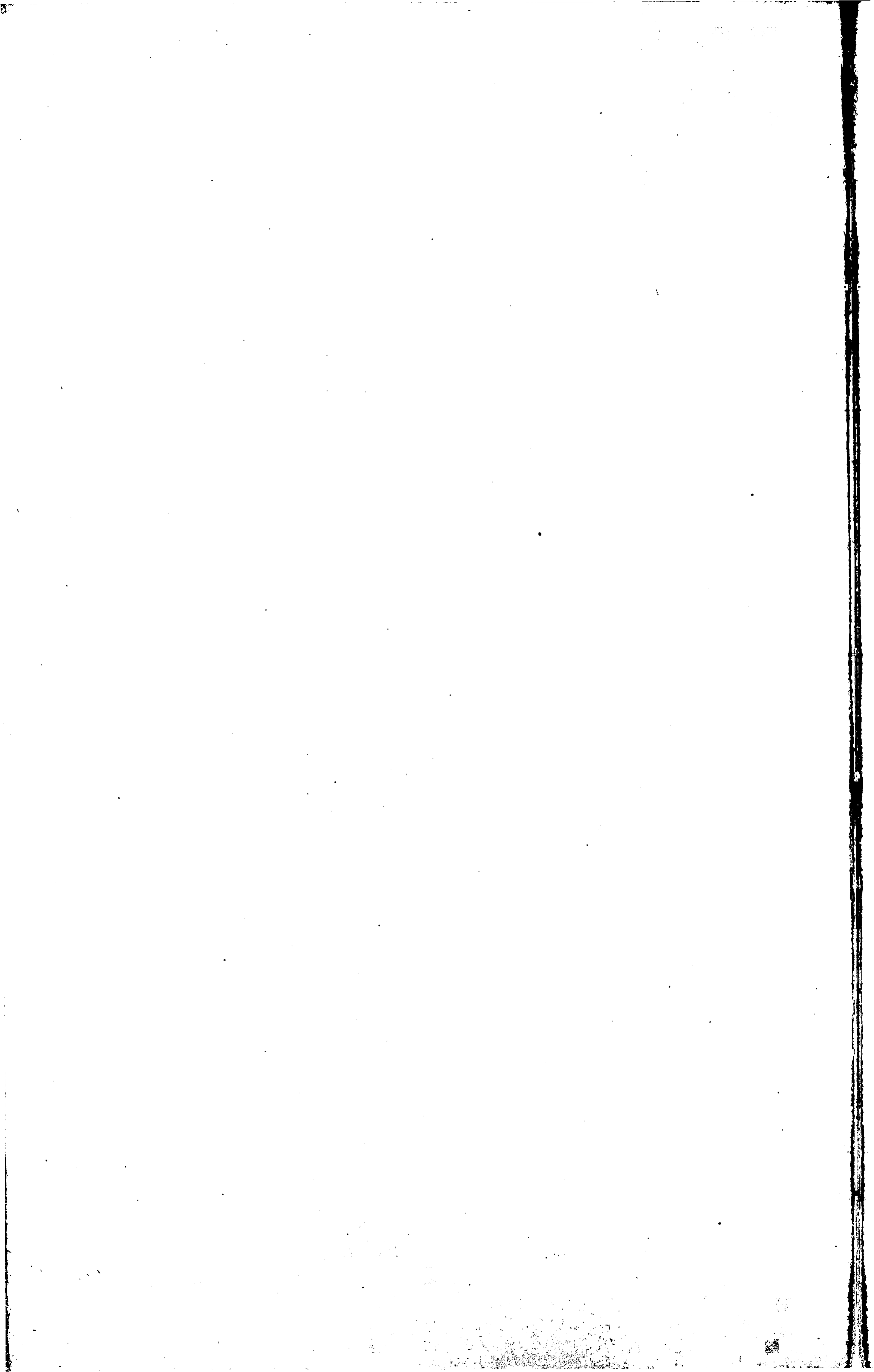

DET KONGELIGE BIBLIOTEK

130021581675

STUDIER

FRA

SPROG- OG OLDTIDSFORSKNING

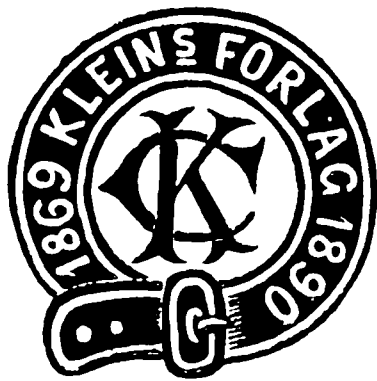
UDGIVNE AF DET PHILOLOGISK-HISTORISKE SAMFUND

Nr. 4

FREMSKRIDT I SPROGET

AF

OTTO JESPERSEN

KJØBENHAVN

KLEINS FORLAG

1891

Kjøbenhavn. I. Cohens Bogtrykkeri.

1. Det engelske sprog frembyder store fordele for den, der ved en historisk undersøgelse ønsker at faa klarhed over almindelige spørsmåal med hensyn til sprogs udvikling og livsbetingelser i det hele.

En næsten uafbrudt række mindesmærker forbinder nutid med fortid, og er man ikke tilfreds med de resultater, der lar sig udlede af denne tusindaarige periode, træder den sammenlignende sprogforskning til og viser os ved at sammenstille alle de beslægtede gamle sprog med temmelig stor sikkerhed paa en hel del punkter, hvordan det sprog var, som germanerne talte paa en tid, da adskillelsen mellem de forskellige stammer endnu knap var begyndt.

Ja endnu videre er vort aarhundredes forsken gaaet: den har forbundet græsk og latin, germansk, slavisk, litauisk og keltisk, indisk og persisk til en uopløselig sproglig enhed, den har gennem en lang række sammenligninger paavist, hvad der var fælles for alle disse sprog, og til en vis grad kunnet konstruere et sprog, som alle disse nationers forfædre har talt adskillige hundredaar før den ad historisk vej tilgængelige sprogperiode begynder, det saakaldte fælles-ariske (eller som mange kalder det, jafetiske, indoeuropæiske eller indogermanske) grundprog.

Dette sprog har i tidernes løb forandret sig paa

højest mangfoldig maade i de forskellige folkeslags mund, men intetsteds har forandringerne været mere gennemgribende end i England. Her gaar de saa vidt, at tager man en sprogforskers angivelse af de vigtigste punkter, der karakteriserer de ariske sprog i modsætning til alle jordens virvarbrogede tungemaal, saa passer den næsten ikke længer for et eneste punkt. Man høre f. ex. hvad Fr. Müller sætter som særpræget ved den ariske sprogtype ¹⁾: „De indogermanske sprog adskiller strængt mellem rod, stamme og ord“ — intet menneske kan skelne de tre ting i engelske ord som *man*, *wish* osv. osv. — „De to kategorier nomen og verbum er tydelig adskilte fra hinanden“ — nej, ikke mere i engelsk: *man* er almindelig et nomen, men det kan bruges som verbum: *to man a ship*; *I wish* og *my wish* viser det samme forhold —. „Der tilkommer nomenet et tredobbelt kön (maskulinum, femininum og neutrum)“ — det grammatiske kön er paa engelsk ganske forsvundet —. „Adskillelsen mellem de forskellige grammatisk-logiske kategorier er her rent gennemført“ — nej, ikke paa engelsk, hvor substantiver og adverbier kan staa som adjektiver, for blot at nævne et enkelt punkt.

2. Men er altsaa nutidsengelsk en hel anden verden end den, som de ældre sprog af vor sprogæt fører os ind i, kan vi opkaste det spørsmal: Hvilken af disse to verdener er den bedste? Er den gradvise opsummering af smaaforandringer, der her i aartusindernes løb har ført saa langt bort fra det oprindelige, i det hele og store et fremskridt eller er det et tilbageskridt? Staar den nyengelske sprogtype over eller under den urariske?

For en nutidsbetragtning kan svaret herpaa næppe være tvivlsomt; men der er ligesaalidt tvivl om, at svaret

¹⁾ *Grundriss der sprachwissensch.* III 2. 420.

bliver lige det stik modsatte af det, en ældre generation af sprogforskere vilde gi paa vort spørsmåal.

Det kan da vel ha sin interesse at se lidt nærmere paa denne ældre generations sprogbetragtning og sprogvurdering, saameget mere som vi derved kan komme til at se det engelske sprogs bygning i forhold til de store inddelinger af sprogene, man har opstillet. Og som repræsentant for de ældre forskere kan næppe nogen bedre vælges end August Schleicher, dels fordi han fyldigt og i flere forskellige skrifter¹⁾ har udtalt sig om sprogudvikling og sproginddeling i det hele, dels fordi han ved sine ualmindelig omfattende sprogkundskaber og som den første geniale konstruktør af det fællesariske sprog rager et hoved op over samtiden; han er den, hvem vor tids sammenlignende sprogforsker nærmest maa betragte som sin fader, hvor langt end springet er her mellem faders og søns synsmaade.

3. Schleicher begyndte som fuldblods hegelianer; det har sin interesse at fastholde dette, fordi ikke engang de darwinistiske sympatier og synsmaader, han i slutningen af sit liv forfægtede, bragte ham til at ændre den i ungdommen vundne opfattelse. Indledningen til hans første skrift er ganske hegelsk; han siger nok, at han i sin inddeling af sprogene følger W. v. Humboldt, men det gör han alligevel ikke; Humboldt har 4 klasser, en hegelianer kan kun bruge tre og slaar derfor Humboldts 'einverleibende' sprog sammen med de 'aggluti-

¹⁾ *Sprachvergleichende untersuchungen*: I *Zur vergl. sprachengeschichte* 1848, II *Die sprachen Europas* 1850. — *Zur morphologie der sprache*. St. Petersburg. Acad. Impér. 1859. — *Die deutsche sprache* 1860; 2te ausg. 1869. — *Die Darwinsche theorie und die sprachwissenschaft* 1863. — *Die unterscheidung von nomen u. verbum*. (Sächs. Gesellsch. d. Wissensch.) 1865. — *Ueber die bedeutung der sprache für die naturgesch. des menschen*. 1865.

nerende'. Saa stemmer det hele, og vi kan filosofisk deducere tredelingen. Sproget gaar nemlig op i betydning (materie, indhold, rod) og relation (beziehung, form); et tredje er utænkeligt. Da nu intet sprog kan nøjes med at betegne formen alene, faar vi tre klasser:

I. Kun betydning udtrykkes lydligt; relation betegnes alene ved stilling: enstavelsessprog, rodsprog, isolerende sprog som kinesisk.

II. Baade betydning og relation faar lydligt udtryk, men de formelle elementer knyttes paa en ydre maade til den uforandrede rod: agglutinerende sprog som f. ex. finsk, og

III. Betydnings- og relationselementet smelter sammen, gaar op i en højere enhed, idet roden foruden ved endelser kan bestemmes formelt ved indre forandring: böjningsprog, flexionssprog, hvortil henhører de to verdenshistorisk betydningsfuldeste familier, semitisk og arisk.¹⁾

4. Disse tre trin²⁾, der i systemet repræsenterer et

¹⁾ „War das erste die differenzlose identität von beziehung und bedeutung, das reine ansich der beziehung, das zweite die differenziirung in beziehungs- und bedeutungslaute — das heraustreten der beziehung in ein gesondertes, lautliches dasein für sich — so ist das dritte das aufheben jener differenz, das sich zusammenschliessen derselben, die rückkehr zur einheit, aber zu einer unendlich höheren einheit, weil sie aus der differenz erwachsen, diese zu ihrer voraussetzung hat und als aufgehoben in sich befasst“. Saalunde taledede filosofen. (Sprachvgl. unters. I. 10.)

²⁾ Schleicher er naturligvis hverken den eneste eller den første til at dele sprogene i tre klasser; hans inddeling falder nærmest sammen med Fr. Schlegels (flexionsløse, affigerende [herunder semitisk], flekterende) og A. W. Schlegels (les langues sans aucune structure grammaticale [!], les langues qui emploient des affixes, les langues à inflexions). Desuden Bopp: sprog med enstavelsesrødder uden ævne til sammensætning, sprog med sammensættelige enstavelsesrødder [deribl. ogsaa de 'sanskritiske' d. e. ariske],

‘nebeneinander’ (d. v. s. findes i de nutildags levende sprog), giver historisk betragtet et ‘nacheinander’; hvad dær er moment, blir her periode. Höjere end til flexion kan et sprog ikke naa; ved den symbolske betegnelse af relation, som udgør det ejendommelige ved flexion, er sprogdannelsens opgave, at frembringe et tro lydligt billede af tanken, fuldstændig løst. Men för et sprog blir böjningsprog, maa det ha gennemløbet en isolerende og en agglutinerende periode. Ser vi da en saadan udvikling i historien? Nej, det ældste kinesisk er ligesaa enstavelses som det yngste, og oldlatinsk var flekterende ligesaavel som romansk. Er der ikke heri en modsigelse? Hegelianeren blir os naturligvis ikke svar skyldig; han har mesterens ord for, at historie ikke kan blive til, för menneskeanden blir sig sin frihed bevidst, og at dét först kan ske, efterat sproget er færdig uddannet. Historie og sprogdannelse blir altsaa hinanden afløsende virksomheder af den menneskelige aand ¹⁾. Da nu historie og historieskrivning, d. v. s. litteratur, opstaar samtidig, kan det samme siges paa følgende ‘kun tilsyneladende paradoxe ²⁾ maade’, at sproget kun udvikler sig, indtil der opstaar litteratur; saa indtræder et vendepunkt: sproget er færdigt, det er nu middel, ikke som för for-

sprog med indre modifikation af tostavelserødder [semittisk]; Grimm: flexionsløshed, flexion, analyse; Pott: normale [flekterende], intranormale [isolerende og agglut.], transnormale [einverleibende]; Max Müller: family languages (juxtaposition), nomad languages (agglutination), state languages (amalgamation). — Som man ser, gaar treenigheden ikke stort videre end netop til det rent ydre: tretallet.

¹⁾ *Sprachvergl. unters.* I, 16. — *Deutsche spr.* 35.

²⁾ *Sprachvergl. unters.* I, 20. Dette ‘tilsyneladende paradox’ har Schleicher dog senere væsentlig modificeret (*Deutsche spr.* 47): ikke straks efterat sproget var færdigt, befittede folkene sig paa skrift, der forudsætter en forholdsvis høj kultur, altsaa historisk udvikling.

maal for aandens virksomhed¹⁾. Vi træffer intet sprog, om hvilket vi kan sige, at det udvikler sig, at det er blevet fuldkomnere²⁾; i de historiske tider gaar sprogene (das ist ausgemachte wahrheit!) ned ad bakke³⁾; sprog-historie vil sige sprogenes forfald som saadanne som følge af underkuelse fra den sig stedse friere udfoldende aand⁴⁾.

Denne lære om strid mellem sprog og historie (‘die geschichte, jene feindin der sprache’⁵⁾) opgiver Schleicher aldrig; selv i sin darwinistiske periode udtrykker han sig saaledes: „Sprogets tilblivelse og udvikling falder forud for historien i egentlig og snævrere forstand . . . Indenfor historien ser vi kun sprogene blive gamle efter bestemte livslove. De sprog, vi nu taler, er som alle historisk betydelige folkeslags sprog senile sprogexemplarer“ osv.⁶⁾

5. Efter Schleicher blir vi altsaa stadig vidne til tilbagegang og forfald; men da den samme synsmaade allerede findes hos Bopp og desuden, mer eller mindre udtalt, ligger til grund for mange andres sprogbetragtning⁷⁾, tør man vel gaa ud fra, at den egentlig heller

1) *Sprachvergl. unters.* I. 24. — 2) *Smst* 13. — 3) *Smst.* 14. —

4) *Smst.* 17. — 5) *Smst.* II. 134.

6) *Die bedeutung d. spr.* 27, sml. *Die Darwinsche theorie* 27; *D. spr.* 37.

7) En ejendommelig form for ned-ad-bakke-teorien med særligt hensyn til romanske sprog findes hos G. Paris: I den primitive periode har vi sprogskabelse og regelmæssighed; derefter kommer de litterære sprogs periode, hvor de dannede klasser ved halvviden bringer sprogets aand paa afveje og de udannede taber den rette sprogfølelse og fordærver sproget; tilsidst [atter det hellige tretal!], naar bogsproget glemmes og vulgærsproget bliver eneherkende, kommer efter længere eller kortere tids depravation en dannelsesperiode for nye sprog: mais comme, au lieu de se créer de première main, ils n'auront eu pour se construire que des matériaux déjà incohérents et dégradés, ils seront inférieurs en beauté et en logique aux langues précédentes. (*Rôle de l'accent latin.*)

ikke hos Schleicher skyldes det hegelske ræsonnemang, men at her som saa tit forstanden er kaldt til hjælp for at give et følelsesresultat sin sanktion. Og følelsen selv, hvad er den andet end renæssangse- og latinskolebeundring for de klassiske sprog og deres litteratur? Med ringeagt for de moderne folkesprog saa man op til latin og græsk og kom let til i disse sprogs formfylde at se idealet af menneskeligt sprog. Selve ordet 'formrigdom' indeslutter jo en vurdering, og 'formfattige' sprog som fransk, dansk eller engelsk og da endnu mer 'formløse' sprog som kinesisk kom følgelig til at staa som sprog, der enten fra toppunktet af sprogdannelse var sunket ned til eller som aldrig havde hævet sig op fra et primitivt standpunkt.

6. Hertil kom for den sammenlignende sprogforsker endnu et: hvad var det, der havde hjulpet hans videnskab til dens store sejre? Hvorfra havde han faaet tømmer til den prægtige store bygning, hvori han havde skaffet rum til indere og persere, til litauere og slaver og grækere og romere og germaner og kelter? Sikkert ikke fra nyengelsk eller nyhøjtysk, men fra de ældste sprogtrin indenfor hver gruppe. Engelsk *had* hjalp ikke meget, men gotisk *habaidêdeima* lod sig fortræffelig pille fra hinanden og stykkerne sammenligne med sanskrit og litauisk og græsk. Hans interesse som sprog-sammenligner var væsenlig knyttet til de formrigeste sprog; hvad under da, om de kom til at staa for ham som de ypperste? Hvad under, om han ved at sammenligne *had* og *habaidêdeima* kom til i *had* at se en afslidt ufuldkommen levning af den prægtige gamle form, om han i den anledning brugte stærke ord som vanslægtèn, degeneration, korrupcion, depravation, phonetic decay osv., hvis han da ikke foretrak som Schleicher at bruge den smukke lignelse: vore ord tager sig ligeoverfor gotiske ord ud som en statue, der ved længe at rulle i et flodleje

har mistet sine lemmer og hvoraf der nu ikke er meget andet tilbage end en afslebet stenvalse med svage antydninger af, hvad den engang har været.¹⁾

Men sæt nu, at der slet ikke var tale om at kunne stille statuen op paa en piedestal til beundring; sæt at den dels ikke var kunstværk nok til det, dels at menneskenes aandelige og timelige velfærd stod paa spil, hvis den ikke netop lod sig bruge i et valseværk; hvad var saa bedst, en ru ujævn statue, der ved hver omdrejning gjorde knuder, eller en glat rund cylinder, hvor alting gik, som det var smurt?

7. Schleicher gir ingen antydning af, hvad han bruger som værdimaaler for sprogenes fuldkommenhed; hele hans sprogbetragtning afskærer ham fra at faa den eneste brugelige: de talende (samtalende) menneskers tarv. For Schleicher er sprogvidenskab en naturvidenskab — det betoner han atter og atter, han blir aldrig ked af at fremhæve forskellen mellem lingvistik, glottik som han kalder det, og den rent historiske videnskab filologien; sproget er for ham et naturobjekt som en plante. Og til den indvending, at sprog dog kun er en menneskelig virksomhed og ikke har nogen materiel existens, svarer han²⁾ med den rent materialistiske definition: Sproget er det gennem øret iagttagne symptom paa virksomheden af et kompleks af materielle forhold i dannelsen af hjærnen og sprogorganerne med deres nerver, ben, muskler osv. Anatomerne er nu imidlertid ikke naaet saa vidt, at de kan paavise forskellighederne mellem disse materielle forhold hos f. ex. en franskmand og en tysker; vi er derfor henviste til at studere sproget i den hørlige virkning af dem, ligesom kemikeren, der studerer solens sammensætning, undersøger dens lys, da

¹⁾ *Deutsche spr.* 34.

²⁾ *Die bedeut. d. spr.* 7—11.

kilden selv ikke er ham tilgængelig; det gör imidlertid ikke noget, da de to „forholder sig til hinanden som aarsag og virkning, som væsen og fænomen overhovedet; filosoffen vilde sige: de er identiske“.

Hvordan Schleicher hermed „tror at have modbevist den indvending, at sprogene kun er en følge af organernes virksomhed“, er jo ikke godt at sige; sikkert er det, at han fra sit standpunkt ikke naar til at opstille noget rationelt synspunkt, hvorefter vi kan sige, at det og det sprog er det andet overlegent eller jævnbyrdigt.¹⁾ Det kan vi derimod let, naar vi nøgternt gaar ud fra, hvad allerede W. v. Humboldt stærkt betoner, at sprog er tale, og tale vil sige menneskelig virksomhed, arbejde om man vil, for at gøre sig forstaaelig for andre. Da blir det klart, at det sprog staar højest, der med de færreste midler opnaar mest²⁾; da kan vi med andre ord ikke nøjes med som Rask³⁾ at sige, at „en kunstig sprogindretning med mange

¹⁾ I reglen synes Schleicher at gaa ud fra den morfologiske klassificeren ved vurdering af sprogene, men i modstrid dertil staar *Zur morphol.* s. 7, at sproglig fuldkommenhed er afhængig af den funktion, som lyden har; sml. smst. s. 11 om kinesisk. — I *Die deutsche spr.* s. 34 synes han at statuere en dualisme: lydligt forfald — fremskridt i funktion og sætningsbygning. — En gennemtænken af den ovf. citerede udtalelse om sprogets underkuelse af aanden (knechtung durch den geist) i historisk tid kunde ha ført til det rigtige synspunkt, og et ganske isoleret udtryk (*D. spr.* 60, ²61) klinger helt moderne: Der alte reichthum an formen wird als entbehrliche last nunmehr bei seite geworfen.

²⁾ Altsaa i det hele det samme synspunkt, som Adolf Noreen paa saa overbevisende maade anlægger paa spørgsmaalet „*Om språkriktighet*“ (Upsala 1888); kun paa et punkt maa jeg nedenfor tage en reservation overfor forf.s betragtninger.

³⁾ Samlede afhdl. I. 191.

endelser i deklinationer og konjugationer har sine fordele . . . men det turde hænde, at fordelene af den modsatte simpelhed endnu vare større“; vi kan heller ikke blive staaende paa Madvigs standpunkt, at de nyere „analytiske“ sprog er lige saa gode som de gamle „synetiske“, og at man i dem kan udtrykke sig lige saa tydeligt som i de gamle. Madvig hævder med styrke, at formrigdom ikke er noget fortrin ved et sprog; vi maa endog sige, at ‘formfattigdom’ er en fordel, at ‘formrige’ sprog i mange tilfælde bedre vilde karakteriseres med ordet ‘uformelige’.

8. Allerede 1851 udtaler J. Grimm sig i denne retning i sin mærkværdige, genial-taagede afhandling om sprogets oprindelse, hvor han bl. a. siger: „Det ældste sprog var melodisk, men vidtløftigt og holdningsløst, det mellemste fuldt af sammentrængt poetisk kraft, det nye sprog søger sikker erstatning for tabet i skönhed ved harmoni i det hele og opnaar mere, skönt med ringere midler“; han kommer til det resultat, at „det menneskelige sprog kun tilsyneladende og i det enkelte gaar tilbage, men som hele set maa betragtes som fremskridende og voksende i indre kraft“, og han slutter med en begejstret lovtale over det engelske sprog, der staar i skærende modstrid til Schleichers opfattelse, hvorefter engelsk viser, „hvor hurtigt et historisk og litterærhistorisk betydeligt folks sprog kan synke ned“¹⁾. I den nyeste tid træffer man ogsaa hos flere sprogforskere²⁾ den tanke, at man ikke skal hæve de gamle sprog paa de nyes bekostning; at smidighed og böjelighed i tankens tjeneste er et væsentligt fortrin; at den uddøen af former og lyd,

¹⁾ *Sprachvgl. unters.* II 231.

²⁾ Bl. a. Osthoff (*Schriftsprache u. volksmundart*, Samml. gemeinverst. w. vortrüge, 1883 s. 13) og Kräuter (i Herrigs *Archiv f. das st. neuerer spr.* LVII. 204.

som etymologen betragter med smerte, dog betegner et fremskridt, saasandt som blandt flere stykker værktøj, der leverer lige godt arbejde, det simpleste og haandeligste er det bedste. Og E. Tegnér kommer ved en interessant undersøgelse¹⁾ til det resultat, at „de flekterande språken, långt ifrån att vara fullkomligare än de båda öfriga slagen [agglutinerende og isolerende], tvärtom äro dem i princip underlägsna, och detta därigenom att de motverka tankens frihet.“ Men nogen gennemført vurdering af et sprog i dets ældre og nyere skikkelse, nogen rationel opgørelse af et sprogs vindings- og tabskonto, hvor det i historisk tid har frigjort sig for böjningsformer, foreligger, saavidt jeg ved, slet ikke i litteraturen, og derfor er følgende overvejelser maaske ikke helt blottede for interesse; det kunde ogsaa være, at vi ad den vej kunde naa til at opstille formodninger om det, der ligger udenfor historisk erfaring.

9. Först ser vi paa Schleichers exempel: *had* og *habaidêdeima*. Den engelske form er at foretrække, saavist som enhver, der under lige forhold har valget mellem at gaa en vej paa en mil og en paa fire, vil foretrække genvejen. Ja, ser man paa ordene som selvstændige naturgenstande, da er *habaidêdeima* jo ganske vist en kæmpe i sammenligning med det forkrøblede exemplar *had*. Det er ved en — fra hans standpunkt inkonsekvent — reminiscens fra dette „naturstandpunkt“, at Noreen kommer til at sige (*Om språkriktigh.* 32)²⁾: „Uttalets förändringar tyda nog också på liv, men huvudsakligen beteckna de . . . den avigsida av livet, som heter: nötning, slitning, förbrukande av material.“ Lige omvendt: lydlige

¹⁾ *Språkets makt öfver tanken.* 1880, s. 46–65. — Ogsaa Sayce hævder flere steder, at agglutination staar højere end flexion, sml. nedf. § 51.

²⁾ Sml. ogsaa I. Flodström i *Nystavaren* I 1887, 144.

forandringer fører næsten altid til kortere og nemmere former, gör altsaa tankemeddelelsen hurtigere. *Had* er nok en form, der har „lidt“ en del ved „slid“ — men det vil jo netop sige, at de, der benytter den, har mindre „slid“. Naar man ser paa de to ordformer i og for sig, kan man nok fristes til med Noreen at betragte afslibningen som „forbrug af materiel“; men husker vi paa, at et ord virkelig vil sige menneskelig muskelvirksomhed for at frembringe en hørlig virkning, kan vi vende Noreens sætning om og sige, at afkortningen betyder „formindskelse i forbruget af materiel“.

10. Ogsaa i andre henseender end den saa at sige rent muskulære er *had* bedre end den gotiske form; den svarer jo ikke alene til *habaidêdeima*, men forener i sig alt, hvad der i gotisk udtrykkes ved *habuida*, *habardês*, *habaidêdu*, *habaidêduts*, *habaidêdum*, *habaidêdup*, *habaidêdun*, *habaidêdjau*, *habaidêdeis*, *habaidêdi*, *habaidêdeiwa*, *habaidêdeits*, *habaidêdeima*, *habaidêdeip*, *habaidêdeina* — særskilte former for 2—3 personer i 3 tal i to forskellige maader! Der er aabenbart i den engelske form sparet et betydeligt aandeligt arbejde for hvert barn, der skal lære sproget, og for hver den, der skal bruge det. — Men saa maa jo englænderne altid föje pronomener til, og det blir *hip* som *hap*, vil man sige; hvad der vundet paa den ene bov, sættes til paa den anden. Ikke ganske dog; for det første er jo disse pronomener de samme i alle tider og maader, og det er endelserne ikke. For det andet frier personendelserne jo ikke goterne fra at ha særskilte personpronomener; og naar de bruges, ligesom i de overvejende talrige tilfælde, hvor subjektet ikke er jeg, du, vi eller I, men maa udtrykkes særligt (altid i tredje person), er personendelserne daarlig økonomi.

11. Ser vi paa den engelske forms betydning i forhold til de gotiske, opdager vi et betydeligt skridt hen

fra det konkrete til det abstrakte i overensstemmelse med en almindelig gældende psykologisk udviklingslov. Men det vil med andre ord sige, at den konkrete tankes enkelte bestanddele er skilt ad i talen, og dermed følger en forøget ævne til ved at betone det ene eller det andet element at nuancere tanken. Et latinsk *cantaveram* sammenfatter tre forestillinger i et uopløseligt hele, der i det danske *jeg havde sunget* er analyseret, saa at den talende efter behag kan pointere person-, tids- eller handlingsmomentet. *Cantaveram* kan ikke betragtes som noget sprogligt idealt udtryk; latin er, sammenlignet med nutidssprogene med deres mere abstrakte verbalformer, at bedømme paa samme maade som de indianersprog, hvor der intet ord findes for „fader“, men vel for „min fader“, „din fader“, „hans fader“ osv.; i det ene sprog er verbalbegrebet, i det andet substantivbegrebet nødvendig personbestemt. Og har det latinske *pater* end i sammenligning med de indianske ord den fordel, at det ikke behøver at være bestemt som „min“ eller en andens fader, saa er det jo dog paa anden maade bestemt, d. v. s. indskrænket i sin brugssfære, konkretiseret: det er én bestemt kasus, et bestemt tal, et bestemt kön. Men at saadanne nødvendige bestemmelser er eller i visse tilfælde kan være en hindring for udtrykkets frihed og skarphed, er klart set af Tegnér, naar han siger¹⁾: „Därför att vi icke i svenskan förmå afsöndra stammen *mak-* från de „organiskt“ därmed sammanvuxna ändelserna *-e*, som utmärker manliga substantiv, och *-a*, som utmärker kvinliga, kunna vi ej åt satsen „sin make må man ej svika“ gifva en sådan form att det blir fullt tydligt att denna maning har sin tillämplighet både på man och hustru.“ Vi danske er med vort fælleskönsord *mage* her altsaa videre end svenskerne, men at vi paa

¹⁾ *Språkets makt*, 50.

andre omraader føler savnet af fælleskönsbenævnelser, viser den omstændighed, at det fra først af skæmtsomt dannede „en forælder“ = „fader eller moder“ virkelig synes ifærd med at vinde indpas i visse (skole-) kredse ¹⁾).

Engelske adjektiver er ikke længer talbestemte, medens et engelsk substantiv i de allerfleste tilfælde viser, hvad tal det staar i; at det kunde være en vinding for sproget gennemgaaende at ha en form for substantiverne, der hverken involverede ental eller flertal (som f. ex. kineserne har og som vi paa dansk og engelsk har i nogle tilfælde: ord, aar — sheep, deer), kan vel slutes af en sammenligning mellem de udtryk, hvorved en textudgiver paa engelsk og dansk vil gengive den samme tanke: „*some word or words wanting here*“ — „et eller flere ord mangler her“.

12. En følge af böjning²⁾ er ogsaa uregelmæssighed, undtagelser. Den nyengelske nominalflexion kan fremstilles paa ganske faa sider, ikke alene fordi formerne er saa faa, men ogsaa fordi de dannes ens af saagodtsom alle ord. Jo længer tilbage i tiden vi gaar, des flere undtagelser og anomalier støder vi paa; men at sproget har vundet ved denne simplificering, behøver vist ingen nærmere paavisning.

Man kan her anføre en interessant udtalelse af Fr. Müller ³⁾ om et helt andet sprog: „Selv om ogsaa hottentotten adskiller „han“, „hun“ og „det“ og strengt sondrer ental fra flertal, viser han dog paa den anden side

¹⁾ Sml. hermed, at nogle sprog (f. ex. magyarisk) ikke engang i tredje persons pronomen skelner mellem „han“ og „hun“.

²⁾ Naar jeg her taler om følger af böjning, forstaar jeg ikke saadanne fænomener, der lar sig logisk udlede af den definition paa böjning, som ligger i Schleichers morfologiske formler; jeg taler kun om det, der faktisk følger med flexionen i de ældre sprog af vor sprogæt. Sml. ndf. § 48.

³⁾ *Grundriss d. Sprw.* I, 2.7.

derved, at han i tredje person betegner „han“ og „hun“ lydligt anderledes end i anden, og idet han udtrykker flertal paa forskellig maade efter person og kön, — derved viser han, at han overhovedet slet ingen sans har for opfattelsen af vor grammatiks to kategorier kön og tal, og at altsaa de elementer i hans sprog, der gaar parallelt med vore köns- og talexponenter, maa være af en ganske anden natur.“ — Fr. Müller gaar sikkert her altfor vidt i sin stolthed over sine egne stamfrænders sprog og deres overlegenhed over de sølle hottentotters, for kan ikke ganske det samme siges om hans eget sprog? „Da tyskerne udtrykker flertal paa forskellig maade ved ord som *gott—götter, hand—hände, vater—väter, frau—frauen* osv., mangler de altsaa enhver sans for kategorien tal“. Eller lad os ta et andet böjningsprog som latin: intet menneske kan se, at *dominus* forholder sig paa samme maade til *domini* som *verbum* til *verba, urbs* til *urbes, mensis* til *menses, cornu* til *cornua, fructus* til *fructûs* osv., ja ikke engang indenfor samme ord betegnes flertalsbegrebet paa samme maade i de forskellige kasus, som sammenstillingen: *dominus—domini, dominum—dominos, domino—dominis, domini—dominorum* viser. Har Fr. Müller end ikke ret i det, han siger, at saadanne forhold i et sprog umuliggör en klar opfattelse af flertalsbegrebet hos dem, der taler det, saa synes det dog utvivlsomt, at det sprog, hvor en forskel, der er saa simpel og saa letfattelig selv for det mindste barn som den mellem en og flere, faar et og samme udtryk i alle tilfælde, at det staar betydelig højere end det, hvor der hertil udfordres et kompliceret apparat; og vi maa derfor ogsaa paa dette punkt sætte nyengelsk højere end sprog som hottentottisk, latin eller urengelsk.

13. Men flexion fører andre ting med sig, og den vigtigste er vel det, man kalder kongruens eller paa engelsk concord: adjektivet retter sig i kön, tal og kasus

efter sit substantiv, prædikatet følges med subjektet i tal og person, osv. Denne sidste art kongruens er paa dansk, ialtfald i talesproget, fuldstændig bortfaldet; personadskillelse kendes ikke mere, og som bekendt har entalsformen i verberne fortrængt flertalsformen ved en udvikling, der er begyndt i det 13de aarhundrede og maa betragtes som afsluttet i det 16de, selv om skriftsproget stadig har slæbt den døde flertalsform med sig¹⁾. At sproget har vundet ved at blive af med denne form, er klart, dels fordi der derved undgaaes en del tvetydigheder („guderne give ham et langt liv“ kan baade være indikativ og konjunktiv²⁾), dels fordi „denne böjning i og for sig er en luxus, idet en forestillingsmodifikation, der vedkommer subjektet, er overført til prædikatet, hvor den ikke har hjemme; naar vi sige: mændene rejse, er det jo slet ikke meningen, at de foretage flere rejser.“³⁾

Ved denne brug af entalsformen overalt har vort danske sprog faaet forspring for engelsk, der ellers er gaaet videst i at udslette de gamle böjningsdistinktioner. Paa engelsk er jo nemlig i præsens af de fleste verber tredie person ental adskilt fra alle de andre ved *—(e)s*, og i verbet *be* findes endnu flere rester af personadskillelsen⁴⁾. Derved opstaar der i visse tilfælde vanskeligheder paa engelsk ligesom i de ældre sprog af vor æt: en sætning som „enten du eller jeg har uret“ falder os ganske naturlig og ligefrem, da det hedder „jeg *har*.“

¹⁾ Se Jessen, *Tidsskr. f. philologi og pædag.* V (1864) 201 ff.

²⁾ Jessen, *anf. st.* 204. — Ved at skrive *vi kan, vi skal, vi vil*, undgaar man ogsaa en del af de forvekslinger, der er en følge af, at *kunne* og *kunde, skulle* og *skulde, ville* og *vilde*, lyder ens.

³⁾ Madvig-Siesbye, *Nord. tsk. f. filol.*, n. r. VIII (1887) 134; Madvig, *Kleine philol. skriften* 28.

⁴⁾ Opretholdelsen af pronomenet *thou* i höjtidelig stil holder ogsaa liv i nogle ellers uddøde tilfælde af verbalkongruens.

„du *har*“ (og „vi *har*“), men en englænder vil ha vanskelighed ved at udtrykke den samme tanke, da han ikke veed, hvad han skal la verbet rette sig efter: Either you or I *am* wrong, eller: Either you or I *are* wrong. En engelsk grammattiker ¹⁾ er saa helt raadvild overfor dette dilemma, at han endog foreslaar som en antagelig udvej den tredie udtryksmaade: Either you or I *is* wrong, skönt han med et suk maa tilstaa, at det lyder daarligt og strider mod sprogbrugen (the sound is harsh, and usages would be violated). En englænder vil altsaa blive tvunget ind paa andre veje, han kan f. ex. anvende et verbum, der ikke kender personsanseelse (Either you or I must be wrong) eller bruge mer eller mindre kejtede omskrivninger (Either you are wrong, or I am el. lign.) En anden vanskelighed af lignende art, som heller ikke findes paa dansk, viser sig i, at The Prayer Book har: Thou art the God that *doeth* wonders, medens der i bibelen staar: Thou art the God that *doest* wonders. (Alford 152). — Alt i alt har vi grund til at være glade over, at vort sprog har fjærnet disse unødvendige verbalformer; vi bør med andre ord opgive flertalsformen ogsaa i skrift, saaledes som alverden gör det i mange tilfælde (vi drak, fik, løb, bør, maa), saaledes som næsten alle vore betydelige forfattere har gjort det hist og her i deres skrifter, og saaledes som enkelte nyere forfattere gör det med samme konsekvens som talesproget.

14. Nok saa grelt træder denne „luxus“ — for at beholde Madvigs ord — frem i nominalbøjningen. Sammenligner vi en latinsk forbindelse som *opera virorum omnium bonorum veterum* med de tilsvarende i mindre formrige sprog, som oldeng. *ealra godra ealdra manna weorc*, dansk *alle gode gamle mænds værker*, nyeng. *all good old men's works*, vil vi se, at latinen udtrykker følgende, naar vi

¹⁾ Alford, *The Queen's English* 155.

analyserer, hvad der ligger i hvert ord: 'værk', flt., nom.-akk. + 'mand', flt., mask., gen. + 'al', flt., gen. + 'god', flt., mask., gen. + 'gammel', flt., gen. Altsaa, naar vi kun tar hensyn til genitiverne, finder vi flertalsbetydningen udtrykt 4 gange, genitivbetydningen ligesaa 4 gange, hankönsbetydningen 2 gange¹⁾; i oldengelsk er flt. og gen. udtrykt hver 4 gange, könnets derimod slet ikke, i dansk findes flt. 4 gange, kasusmærket kun en gang, og endelig er paa nyengelsk, hvad der vel maa betegnes som det ideale, hver ting kun udtrykt én gang, uden at tydeligheden lider det mindste derved. Forholdet mellem de forskellige udtryksmaader kan matematisk anskueliggöres ved formlerne $anx + bnx + cnx = (an + bn + cn) x = (a + b + c) nx$.

15. Ved sin ævne til saaledes at „sætte udenfor parentes“ viser dansk og især engelsk sig som sprog, der staar udenfor Schleichers definition paa vor sprogæt, ifølge hvilken „det ariske nomen som levende ord aldrig kan undvære et kasustegn.“²⁾ Sammenlign følgende interessante sted hos ham: „at altsaa det magyarske ord er noget ganske andet end det indogermanske [ariske], viser sig tydeligt ved, at postpositionen ved koordinerede nomener kan unddrages de forangaaende og kun behøver at staa ved det sidste; f. ex. *a jó embernek* 'dem guten menschen' (*a* for *az* demonstrativum, artikel; *jó* god; *ember* menneske; *-nek -nak* postposition, omtrent

¹⁾ Havde jeg istedenfor *omnium veterum* valgt f. ex. *multorum antiquorum*, vilde mask. forestillingen ha faaet 4 betegnelser; konsekvent er sproget altsaa ingenlunde. Det er kun for nemheds skyld, jeg har valgt latin og dansk, der kan bruges som repræsentanter paa omtrent de samme udviklingsstadier, som fællesarisk og middelengelsk staar paa; praktisk taget naaer vi altsaa det samme, somom vi havde valgt fire stadier i samme sprogs liv.

²⁾ En sætning, som forøvrigt nutildags ikke engang kan hævdes for det ariske grundprog. Brugmann, *Grundriss* II. 521.

med dativbetydning) for *az-nak* (*annak*) *jó-nak embernek*, som om man paa græsk kunde sige *το αγαθο ανθρωπω*. Det foran substantivet staaende attributive adjektiv staar altid i den rene stammeform, flertalsmærke og kasuspostpositioner föjes ikke til det. Saaledes siger man f. ex. *Hunyady Mátyás magyar király-nak* (til den ungariske konge Mathias Hunyady), *-nak* hører her til alle de forudgaaende ord. Noget lignende finder ogsaa sted ved ord, der forbindes ved hjælp af *og*¹⁾. Altsaa mødes her engelsk ved en af sine senest udviklede ejendommeligheder med et rent agglutinerende sprog, og vi kan maaske ha lov at spørge: kunde ikke kongruensløsheden i magyarisk ogsaa være en sen udvikling fra en tidligere, med latin mere analog tilstand? Kunde med andre ord ikke netop kongruensfænomenet være en rest af en primitiv sprogtilstand? Skyldes det ikke samme trang til tydeliggørelse hos et uudviklet menneske som f. ex. den hyppige gentagelse af nægtelser? Paa oldeng. siges: *nan man nyste nan þing* 'ingen mand ej-vidste ingen ting', hvor vi nu nøjes med én nægtelse: *ingen vidste noget*. —

16. Denne tanke vinder i sandsynlighed ved betragtninger hentede fra de dog temmelig primitive sydafrikanske Bantu-stammers sprog; vi har her den fordel at have en sammenlignende grammatik for alle disse sprog, forfattet af en skarpsindig og vidtskuende sprogforsker, W. H. I. Bleek²⁾. Hvor vidt kongruensen gaar i zulusproget, ses af nogle af hans eksempler.

¹⁾ *Nomen u. verbum* 526. — Se ogsaa V. Thomsen: *Det magyariske sprog*, Tsk. f. philol. og pæd. VII, 170.

²⁾ *Comparative Grammar of South African Languages*. London, Trübner. I 1862 (lydlære); II 1869 (kun første afdeling, concord of the noun, er udk.) — Desuden har jeg benyttet H. P. S. Schreuder, *Grammatik for zulu-sproget* (Kristiania 1850) og fremstillingen hos Fr. Müller, *Grundriss der sprachwissenschaft* I. 2 (1877) s. 238—262. — Først efterat det flg.

Et menneske hedder *umuntu*; ethvert ord i samme eller følgende sætning, der paa en eller anden maade staar i forbindelse med ordet *umuntu*, skal i sin begyndelse ha ligesom en mindelse om dette ords forreste del, efter bestemte regler enten *mu* eller *u* eller *w* eller *m*. Fremhæver vi i tryk disse 'mindere', som jeg vil kalde dem, faar vi f. ex. følgende sætning, der betyder: vort smukke menneske viser sig, vi elsker det:

umuntu wetu omuchle uyabonakala, simtanda (1)
 menneske vor smuk viser sig vi elsker

Indsættes flertalsformen *abantu* 'mennesker', faar sætningen et helt andet udseende:

abantu betu abachle bayabonakala, sibatanda. (2)

Og ligeledes ved indsættelsen af ord som *ilizwe*

afsnit var skrevet, blev jeg opmærksom paa den tyske missionær H. Brinckers afhandling *Zur sprachen- und völkerkunde der bantuneger* i *Techmers Intern. Zschr.* V. 1889 19. ff.; denne forf., der ynder at forklare sprogformer fra pseudo-filosofiske og moralske betragtninger om fallosdyrkelse o. lign., har paa intet punkt overbevist mig. En lille prøve vil maaske opbygge; talen er om de af mig nedf. s. 24 omtalte ord med *uku* (oku): Jedes dieser nomina hat seine infinität, wenigstens seinen wirkungskreis für den raum als solchen. Der Omundu [manden; zulu: *umuntu*] als pangerator sah diese unbeschränktheit des raumes ein und aus sich selbst ohne rücksicht auf die verhältnisse und umstände und setzte sich selbst als *ku-ami = ng-a-mi, ng-ame*, der ich, oder der, welcher ich, d. h. der alles ist und von dem alles ist. Der bantuistische egoismus, der in dieser form seinen lautlichen ausdrück fand, ist ein späteres postulat, das an die stelle religiöser gefühle und bedürfnisse trat. (s. 40). — I om-u-nd-u er *nd* hermafroditisk forbundet med *u* (s. 31); præfixet *o* i dyrenavne viser, at negeren staar i søskendeforhold til sit kvæg, som han derfor elsker over alt i verden (s. 35), osv.

'land', *amazwe* flt. dertil 'lande', *isizwe* 'nation', *izizwe* 'nationer', *intombi* 'pige', *izintombi* 'piger':

<i>ilizwe</i>	<i>letu</i>	<i>elichle</i>	<i>liyabonakala,</i>	<i>silitanda.</i>	(5)
<i>amazwe</i>	<i>etu</i>	<i>amachle</i>	<i>ayabonakala,</i>	<i>siwatanda.</i>	(6)
<i>isizwe</i>	<i>setu</i>	<i>esichle</i>	<i>siyabonakala,</i>	<i>sisitanda.</i>	(7)
<i>izizwe</i>	<i>zetu</i>	<i>ezichle</i>	<i>ziyabonakala,</i>	<i>sizitanda.</i>	(8)
<i>intombi</i>	<i>yetu</i>	<i>enchle</i>	<i>iyabonakala,</i>	<i>siyitanda.</i>	(9)
<i>izintombi</i>	<i>zetu</i>	<i>ezinchle</i>	<i>ziyabonakala,</i>	<i>sizitanda.</i>	(10)
piger	vore	smukke	viser sig	vi elsker ¹⁾ .	

Med andre ord: ethvert substantiv henhører til en af 16 bestemte klasser (deklinationer, species, concords, genera, principationes har man kaldt dem), hvoraf nogle har entals- og andre flertalsbetydning, men hver har sit derivativpræfix, som Bleek kalder det; og ved hjælp af dette klassemærke betegnes kongruens mellem tale-delene. I følgende sætning vil vi ved samme verbum se to mindere, en fra subjektet i samme sætning og en fra det i den foregaaende:

<i>ukutanda</i>	<i>kuetu</i>	<i>okukulu</i>	<i>kuyabonakala,</i>	<i>abantu</i>
kærlighed	vor	stor	viser sig	mænd
	<i>bakubona,</i>		<i>sikubonakalisa</i>	(15)
	(de) (den) ser	vi (den) lader	komme tilsyne,	

en sætning, der ogsaa paa anden maade viser sprogets hjælpekylder (*tanda* elske, *ukutanda* elskov; *bona* se, *bonakala* vise sig, *bonakalisa* lade vise sig).²⁾

¹⁾ Forandringen i forlyd i minderen ved adjektivet beror paa en oprindelig sammensætning med 'relativpartiklen' *a*, idet *au* blir til *o* og *ai* til *e*. Tallene i parentes henviser til Bleeks numre paa klasserne.

²⁾ Det vil ses, at adjektiver som 'vor', 'smuk' faar forskellig form efter det ord, de hører til; 'din' findes i det af Fr. Müller meddelte fadervor i følgende former: *lako* (*igama* navn, for *iligama*, 5), *bako* (*ubukumkani*, rige 14), *yako*

17. „Der er en tilsyneladende overflødighed i denne hyppige gentagelse af nomenets mindre (representative elements), naar de saaledes bruges ved alle taledede, som viser tilbage til det. Men — siger Bleek (s. 107—8) — dette vil ikke særlig forbavse dem, der har studeret primitive folkeslags litteratur og veed, hvorledes deres frembringelser ser ud

With their frequent repetitions,
And their wild reverberations“

og han citerer en interessant udtalelse om deres betydning af Livingstone: „De meddeler hvert led af et udsagn kraft og klarhed og forhindrer muligheden af en fejltagelse med hensyn til, hvad ordet gaar paa. De er et middel til ved en enkelt stavelse eller lyd at antyde det, man taler om, hvilket vore jurister kun kan opnaa ved de kluntede omskrivninger ‚nævnte citant‘, ‚meromtalte genstand‘ osv. . . . Naar mulatter (halfcastes), der talte en fordærvet form af Setshuana, udelod det, lød det skrækkelig skurrende i mine ører. Og det, at tegnet er nomenets letgenkendelige forlyd, forhindrer fuldstændig

(*intando*, villie 9). — Interessant bliver derved de mange former, hvorved genitivforholdet af det samme ord kan udtrykkes, idet man dertil bruger styrelsens minder + 'relativpartiklen' *a* (der indgaar forbindelse med den følgende lyd), altsaa f. ex. af *inkosi* høvding, konge:

umuntu wenkosi, kongens mand (1; we for w + a + i).

abantu benkosi, kongens mænd (2).

ilizwe lenkosi, kongens land (5).

amazwe enkosi, kongens lande (6).

isizwe senkosi, kongens folk (7).

ukutanda kwenkosi, kongens kærlighed (15).

Formerne er tildels konstruerede af mig paa grundlag af materialet hos Fr. Müller 253 f. og Schreuder 17 f.; Bleeks grammatik er endnu ikke naaet saa vidt, at genitiv behandles.

den tvivl, der altid klæber ved de afskyelige engelske ord 'former' (hin) og 'latter' (denne).¹⁾

18. Men hvad er oprindelsen til disse præfixer? Fuldstændig er det ikke lykkedes at løse dette problem, men Bleek er nærmest tilbøjelig til den antagelse, at bantu-nomenerne er oprindelige sammensætninger; saa længe hver del føles i sin selvstændighed, er det letforstaaeligt, at den første, der efter bantusprogenes bygning svarer til det, der i vore sammensætninger kommer sidst, sættes som repræsentant for hele det sammensatte ord. Bleek anskueliggør dette (II. 104—107) ved eksempler fra engelsk, som overførte paa dansk vil lyde: der er i og for sig ikke noget urimeligt i en sætning som: damp*skib*, vort *skib*, hvilket *skib* er smukt *skib*, *skib* viser sig, vi elsker *skib*. Men i zulu gaar man videre, idet dette udvides til afledningsstavelser, der ligesaa lidt føles som selvstændige sprogled som vort *skab* i *venskab*, *landskab* o. desl.; og gentagelsesprincippet gennemføres, somom vi paa dansk kunde sige: *landskab*, vort *-skab*, hvilket *-skab* er smukt *-skab*, *-skab* viser sig, vi elsker *-skab*, eller somom vi paa lignende maade kunde isolere *-er* og sige: *damp-er*, vor *-er*, hvilken *-er* er smuk *-er*, *-er*

¹⁾ Som modstykke hertil aftrykker jeg fra Brinckers afhandling flg.: „Karakteristisk nok er ogsaa det, at vore folk, som det synes, gennemgaaende har deres vis eloquendi i anvendelsen af en mængde for størstedelen uoversættelige, intetsigende, en- eller flerstavelses partikler. Hvilken strøm af saadanne fyldeord flyder ikke ud af munden paa en indfødt taler! En med sproget ubekendt tænker: hille-mænd, sikken en mængde tanker dær maa være udviklet, og dog var mindst en tredjedel af alle udtalte ord kun hine dunkle, endda til overflod hyppig gentagne partikler, der for største delen godt kunde være blevet borte uden at skade talens indhold. Og dog lægger de indfødte stor vægt paa brugen af disse smaaord.“ [Dette sidste tyder jo netop paa, at de ikke er overflødige!]

viser sig, vi elsker *-er*. Bleek gennemgaar omhyggeligt de enkelte klasser i alle beslægtede sprog for af de ord, der hører til dem, muligt at bestemme klassemærkets oprindelige betydning, men siger selv, at det er forbundet med store vanskeligheder; mangelen paa ældre mindesmærker gör undersøgelsen lige saa usikker, som om „man prøvede paa at udfinde den oprindelige mening af saadanne engelske suffixer som *-dom*, *-ness*, *-ship* osv. ved at analysere de nu med dem dannede substantiver“ (II, 125). Af mere almeninteressante ting i hans fremstilling skal jeg nævne et par.

19. Den 15de klasse karakteriseres ved *ku*; vi saa ovenfor *ukutanda*, kærlighed. Dette identificerer Bleek (II. 126) nu med præpositionen *ku*, der svarer til engelsk *to* baade i stedsbetydning, som i *ngi-ya ku-laba-bantu*, jeg gaar til disse folk, og som en slags infinitivmærke, som i: *ngi-ya kutanda*, egl. jeg gaar til at elske, d. e. jeg skal elske (je vais aimer); i *u-ku-tanda ku-mnandi* (at elske er sødt, kærlighed er sød), er det første *ku* et derivativt præfix og det andet henfører adjektivet til det saaledes dannede substantiv. Bleek kunde her ha draget en interessant parallel med en rent moderne udvikling i hans eget modersmaal, hvor ligeledes *to*, den oprindelige infinitivpræposition, kan staa som en „minder“, en repræsentant for et verbum, der skulde gentages i infinitiv:

Dickens MCh. 217 Now you won't overreach me: you *want to*, but you won't | Dick. Chimes 23 they say to me *Seem to* | M Twain, Inn. at home 13 Let her ride, if she *wants to* | smst. 217 you will have to work, whether you *want to* or not | Darwin L & L I. 117 The little beggars are doing just what I don't *want them to* | Anstey Vice V. 241 I'll never even look at you if you *want me to* ever so much | Habberton Amer. Humour 201 for not keeping quiet as I *told you to* | Anstey Vice V. 181 Don't fight with him, Dick. I say you're

not to | O'Reid, John Bull 25 Leave me alone; I want to sleep. I have a *right to*: I have paid for my ticket | Stevenson, Jekyll-Hyde 60 take a quick turn with us. I should *like to* very much | Troll. Duke's Ch. II 65 it is quite out of question that I should respond as I suppose you *wish me to* | Aldrich Stillwater Trag. 130 [But who backs Slocum?] Certainly the Association *ought to*¹⁾.

20. Vender vi tilbage til bantupræfixet (*u*)*ku*, saa er det altsaa fra at være en præposition blevet mærke for 15de klasse; af de til denne klasse hørende ord er nogle tydelige verbalsubstantiver, i andre er verbalbegrebet trængt tilbage, som *ukuchla*, mad (egl. spisning), *ukusa* morgen (egl. gryen); i nogle har *ku* haft sin stedsbetydning (ørken, mark og lign.); men tilbage bliver der dog en del ord, hvor der slet ikke kan paavises nogen grund til, at de netop hører til den klasse. Og dette gælder i endnu højere grad om alle de andre klasser, hvor det fælles, sammenknyttende, tit meget vanskeligt lar sig paavise. Og hvor det lader sig paavise, er det vel i mange tilfælde uoprindeligt; naar saaledes en mængde benævnelser for

¹⁾ Vulgært synes *ought to* helt at være smeltet sammen og endog at kunne ha et nyt *to* efter sig: vittighedsbladet *Fun*, okt. 87, there did *orter to* be five time sech meetin's more than there is. — Den i teksten omtalte brug af *to* er i talesproget, ogsaa i dannede klasser, overordentlig almindelig, men dadles af mange; saaledes bebrejder C. H. Herford i *The Academy* (Jan. 18, 1890) oversætterinden af Ibsens 'Fruen fra havet', at hun "puts into the mouths of all her characters without distinction the vulgar idiom "I'll try to", "I should like to", &c. — Alford, Queen's Engl. 118 siger rigtigt: the proper conversational answer to such a question [Were you going to do it?] is, "I was going to," or "I was not going to," as the case may be; not "I was going," inasmuch as the mere verb *to go* does not express any mental intention.

levende væsener henhører til første klasse, er det sandsynligt, at de oprindeligt har været adjektiver til *umuntu*, menneske, og derfra har faaet *umu*-præfixet, som de saa har ført med sig, selv hvor de ikke stod ved noget *umuntu* (Bleek 123).

21. Flere af klasserne har en bestemt numerisk værdi, saa at de svarer parvis til hinanden som ental og flt. (se eksemplerne ovenfor); men skönt dette i de mere udviklede (more advanced) sprog er gennemført temmelig regelmæssigt, viser en del undtagelser, at denne talbetydning ikke kan være oprindeligt knyttet til klassemærkerne, men for en stor del skyldes senere udvikling ved analogi (Bleek 139 ff.). Udgangspunktet kan have været substantiver, der har staaet i forhold til hinanden ved deres betydning som: person—folk; soldat—hær; skov—træ; skib—flaade (Bleek 144); præfixer for saadanne ord som det sidstnævnte i hvert par vil let faa en vis flertalsbetydning, aldeles bortset fra præfixets oprindelige betydning, og de kan saa anvendes til at danne et slags flertal, idet de enten sættes istedenfor vedkommende ords egentlige mærke (*amazwe* lande, 6; *ilizwe* land, 5) eller sættes foran det (*ma-luto* skeer, 6; *luto* ske, 11). Bleek (s. 145) tør ikke afgøre, hvilken maade der er den ældste. — I visse tilfælde finder vi nu, at verbum osv., istedenfor at rette sig efter den klasse, hvortil subjektet grammatisk hører, faar mindere fra en anden klasse ved en konstruktion 'efter meningen', ligesom naar man paa tysk kan bruge 'minderen' *sie* om neutrumsordet *mädchen*; istf. *erumbi rándye ekuru ráya*, min ældste broder (5te kl.) er gaaet bort, kan siges: *erumbi uándye omukúru uáya* med 1ste classes mindere (Bleek II, 156); som ovenfor omtalt, indeslutter jo 1ste klasse en mængde ord for levende væsener.

22. Derved er stødet givet til en videre sammenblanding og forskydning i de oprindelige forhold, og af

et sted hos Bleek (II, 234) ser vi da ogsaa, at i de nordvestlige stammers sprog er der foregaaet en saadan udvisken af dem, at kongruensen nu ofte synes snarere at blive anvendt som en slags bogstavrim (as an alliterative process) end som grammatisk middel — et interessant negersidestykke til den fra europæiske digtere vel kendte tilbøjelighed til at smykke sine vers med ellers uddøde grammatiske former (engelsk *thou; he hath* osv.).

I et af sprogene har vi en over 200 aar gammel grammatik af Brusciotto à Vetralla (Bleek I. 9); ved at sammenholde den deri beskrevne sprogform med samme egns nutidssprog (Mpongwe) faar vi bl. a. at se, at klassemærkerne er svundne betydelig ind: istedenfor en sammensat stavelse har vi nu i reglen kun en enkelt lyd; endvidere er der foregaaet stærkere lydsvind i disse grammatiske end i de andre ordbestanddele ¹⁾); præfixernes og dermed klassernes antal er gaaet ned fra 16 til 10, idet f. ex. klasserne 11, 14 og 15 er faldne sammen i lyd. (Bleek II. 223, sml. 132).

23. Hermed forlader jeg Bleeks fremstilling og skal nu prøve paa af disse sydafrikanske forhold at udvinde nogle resultater med hensyn til sprog, der ligger os nærmere, og til sprogudvikling i almindelighed; jeg haaber læseren ikke allerede er bleven altfor træt af at faa

¹⁾ Sml. Bleek I. 47: „den hyppigere brug, som et sprogs grammatiske elementer almindeligvis er genstand for, har en tilbøjelighed til hurtigere at slide paa dem og til derved i reglen at føre dem ind paa et mere fremskredet stadium af lydudvikling. Derfor er det, at i hottentotsprogets grammatiske elementer er smækkelyd (clicks) og diftonger fuldstændig forsvundne, . . . skönt tre fjærdedel af ordene i dette sprog kan siges at indeholde smækkelyd.“ Der falder herved et interessant lys over det af mig i Nord. tskr. f. filol. VII. 224 og Internat. Zschr. III. 201 behandlede spørsmål om et ords hyppighed som faktor i lydudviklingen.

saa meget at høre om nogle ham ganske uvedkommende negeres tale.

Af det til aller sidst fremdragne historiske faktum tør vi med sikkerhed slutte, baade at kunde vi gaa endnu længere tilbage i tiden, vilde vi træffe endnu flere klasser end de 16, og at de mindere, vi da vilde se ved adjektiver og verber, vilde ha en endnu fyldigere form og mere se ud som hele ord. Og vi vilde da maaske faa en tvivl bekræftet om, at Bleek har ret i altid at se en sammensætning i ethvert zulunomen, hvoraf saa første del gentages. Han synes ikke at have godtgjort, at der virkelig findes eller fandtes en saa stor kærlighed til sammensætning, at alle usammensatte ord skulde være forsvundne af sproget, hvad der vilde se højst paafaldende ud. Langt rimeligere synes det mig, at oprindelsen til hele dette mindersystem skriver sig fra en primitiv sprogtilstand, hvor man var nødt til at gentage hele ord ideligt for at blive forstaaet. Skruer vi en sætning som den første zuluiske, vi saa ovenfor, tilbage til en mere primitiv form (hvorved vi blir nødt til at gøre brud paa sandsynligheden ved at beholde ordene i den form, de nu har, og indføre pronominer som 'vi, vor'), har den vel været bygget som en række paa hinanden følgende sætninger uden forbindelsesord: umuntu 'mand' [jeg taler om manden] — umuntu etu 'mand vor' [manden er vor] — umuntu yabonakala 'mand vise sig' [manden viser sig] — si umuntu tanda 'vi mand elske'. Den slags ord- og sætningsforbindelse ser dog ret oprindelig ud; og en sammenskydning af dette primitive, løst forbundne udsagn, saa at det efterhaanden er kommet til at hænge nøjere sammen som et mere organisk hele (er blevet „integreret“), har heller intet usandsynligt i sig. Vi kan minde om en i flere sprog foregaaende udvikling: en spørgesætning som „Kommer du?“ blir sagt, uden at man gir sig tid til at afvente svar, inden man

fortsætter „saa gaar jeg med“; dette blir saa almindeligt, at de to løst forbundne sætninger føles som knyttede sammen i organisk over- og underordnelse, (kommer du, saa gaar jeg med), og tilsidst faar vi i den oprindelige spørgeform en maade at bygge en betingelsessætning paa, der kan anvendes i tilfælde, hvor der ikke længer kan være tale om et spørsmål: „Gik saaledes den ene af heksenens spaadomme i opfyldelse, (saa) kom Macbeth let til at tro ogsaa paa de andre.“

24. Saa vidt ser det altsaa ud til, at vi har fast grund under fødderne. Men der synes heller ikke at være noget urimeligt i den antagelse, at den akcentlov har været gyldig i menneskenes første sprog, som vi finder overalt den dag idag, og som Sweet formulerer saaledes ¹⁾: „I reglen fremhæves ethvert ord, der udtrykker en ny forestilling, ved stærkere betoning; ord derimod, der udtrykker forestillinger, som i forvejen er omtalte eller kan forudsættes som bekendte, faar svagere betoning.“ Begynder vi en fortælling: „Der var engang en englænder, som rejste i Kina . . .“ faar ordet ‘englænder’ stærkere eftertryk, end naar vi senere hen i beretningen gentager ‘englænderen’, og med den svage betoning følger ogsaa mindre tydelig udtale af de enkelte lyd i ordet.

Hertil kommer endnu den vist i alle sprog mer eller mindre hyppig forekommende forkortelse af et ord, der hyppig skal gentages, især naar det ikke føles som sammensætning, idet betydningen knytter sig til ordet som helhed (hvorved det altsaa er ligegyldigt, om det etymologisk er, d. v. s. engang har været sammen-sat). Saaledes især ved egennavne ²⁾; allerede i græsk har vi en del navneforkortelser (kælenavne) som *Zeuxis*

¹⁾ *Elementarbuch des gesproch. Engl.* 40.

²⁾ Se Brugmann, Grundriss, II. 33 og den der citerede litteratur.

for Zeuxippos, Zeuxidamos, Zeuxitheos og andre navne; paa oldhöjtyisk findes *Wolfo* for Wolfbrand, Wolfgang osv., islænderne siger *Sigga* for Sigrí`r, *Siggi* for Sigurðr, og saaledes i de fleste sprog. Den slags afkortelser tilhører ikke nogen bestemt tid eller noget bestemt land; enhver der har levet i studenter- eller skolekredse, veed, at de dær vokser frodigt den dag idag, ogsaa udenfor börnesproget og udenfor de forkortelser, der én gang er blevne traditionelle. Saaledes kaldte ogsaa englænderne i aarhundredets begyndelse Bonaparte for *Boney*, og Thackeray kalder i en af sine romaner sin helt Arthur Pendennis stadig for *Pen*, ligesom man sammesteds finder *Cos* for Costigan, *Fo* for Foker, *Pop* for Popjoy, *old Col* for Colchicum osv. Det er ganske naturligt: i kredse, hvor talen ofte er om en person, forstaas den talende, allerede inden han er naaet halvvejs gennem navnet, og derfor gör han sig tit ikke engang den ulejlighed at udtale det færdigt. Paa samme princip¹⁾ beror saadanne forkortelser af andre ord end egennavne som dansk *tres* for *tresindstyve*, *laud* for *laudabilis*, engelsk *cab* for *cabriolet*, *caps* for *capital letters*, *the Cri* for *the Criterion* (teater og restauration i London), fransk *aristo* for *aristocrate*. *Boule-Miche* for *Boulevard St. Michel* osv. i ganske overordentlig stort antal.²⁾

¹⁾ Altsaa letforstaaeligheden som forkortende faktor, sml. min teori i den ovf. s. 27 nederst nævnte afhandling. Sammenlign ogsaa de forskellige forkortelser ved reduplikation, se Brugmann, anf. st. II. 11 ff, Noreen. Urgermansk judl. 132 ff. - I skrift gör de samme principper sig gældende, sml. brugen af forbogstaver for navne og titler, forkortelser som *f. ex.*, osv. Men selv udenfor saadanne staaende abbreviationer kan man tit i breve o. lign. iagttage, at et navn eller teknisk ord, første gang det forekommer, er skrevet langt tydeligere end de følgende, hvis det kommer tit igen. Stenograferne har sat dette i system til deres hurtigskrift.

²⁾ Se Tegnér, *Elliptiska ord*, Filologmødet i Kristiania 1881,

Paa samme maade tænker jeg mig nu, det er gaaet til, naar vi i bantusprogene faar *umu* brugt som repræsentant for *umuntu*; tilbøjeligheden til denne brug af et halvt ord kan naturligvis være forøget derved, at man i andre tilfælde virkelig følte ord som sammensætninger og altsaa kunde bruge den ene del selvstændigt.

25. Men sikkert er det, at vi her i disse sprog blir vidne til pronomeners opstaaen ad naturlig vej; disse løsrevne ordbegyndelser¹⁾, mindre som jeg har kaldet dem, fungerer jo nemlig ganske som pronomener, ja vi kan med stor ret sige, at en del pronomener — især „3die persons personlige“ og visse demonstrative samt relative — den dag idag ikke er andet end mindre.

Og endvidere blir vi vidne til andre grammatiske formers opstaaen, som kan sættes i klasse dels med noget af vore sprogs nominalflexion ('vor' — *wetu*, henført til *umuntu*, men *letu* om *ilizwe*, omtrent som ariske sprogs kön; genitivdannelsen, se ovf. s. 22), dels med verbalendelser. Og vel at mærke, vi ser dem opstaa ganske naturligt ud fra en mere primitiv, helt igennem konkret sprogtilstand, uden nogen hensigt hos de talende, der kun giver efter for den almindelige trang til at slippe med saa lidt ulejlighed, med saa faa lyd som muligt, blot forstaaelsen ikke hindres derved.

Endvidere ser vi udviklingen af noget, der kan sammenstilles med en artikel: idet man kunde bruge *umu* som minder om *umuntu*, synes man at være kom-

p. 58; Storm, *Engl. Philologie*, 158, 436; Pierson, *Métrique natur. du langage* 247 ff., dertil P. Passy, *Changements Phonétiques* § 320, p. 141, Behaghel, *Deutsche spr.* 68. Sml. ogsaa Addison i *Spectator* nr. 135 (Aug. 4, 1711).

¹⁾ Selv om Bleek har ret i sin sammensætningsteori, er pronomenet jo dog, hvad jeg lægger særlig vægt paa, forklaret som et oprindeligt hovedord.

men til ogsaa at betragte det som minder i selve ordet *umuntu*, der altsaa blev forstaaet som *umu* (en slags klassemærke, der som et *der, die, das* angiver ordets grammatiske konstruktion) + *ntu*, som saaledes blir den egentlige bærer af ordbetydningen. Denne forskydning af sprogfølelsen er ganske parallel med den, hvorved vi danske har faaet et ord som *drot*, idet det oprindelige *drotten* (oldn. *dróttinn*) er blevet opfattet som et ord med den bestemte artikel efter: ved en slags subtraktion kom man saa til at sige *en drot*; et andet eksempel er det gamle *blomster* (Peder Syv skriver: eet blomster gjør ingen krands), hvor man har trukket *-er* fra, som om det var flertalsendelsen, hvorved vort nuværende *en blomst* er opstaaet ¹⁾. At en saadan forskydning virkelig er foregaaet eller er ved at foregaa hos bantustammerne, synes at kunne sluttet deraf, at europæiske lexikografer opfører det titnævnte ord ikke under *umuntu*, men som *ntu*, hvad Bleek, der ser den oprindelige sammenhøren af *umuntu* som ét ord, ganske vist protesterer imod ²⁾ — med rette fra et etymologisk standpunkt, med urette maaske, naar man ser hen til de indfødtes aktuelle sprogfølelse ³⁾.

Idet jeg sammenfattende betoner, at udviklingen af disse grammatiske betegnelser i bantusprogene helt igennem er gaaet for sig ved forkorten af længere ordformer, ikke ved udvidelse, vil man forhaabentlig forstaa, hvad jeg har villet opnaa ved denne lange udvikling, som jeg vilde ønske det havde været mig muligt at gøre kortere, — nemlig et indirekte angreb paa en stor

¹⁾ Til saadanne „subtraktionsdannelser“ kommer jeg udførligere tilbage i *Engelske kasus II*.

²⁾ I en artikel: *Grimm's Law in South Africa*, *Transact. of the Philol. Soc.* 1873—4, p. 190.

³⁾ Man huske ogsaa paa dem, der brugte de gamle mindre som alliteration.

mængde af de forklaringer, der er givne paa sprogformers opstaaen i vor sprogæt.

26. Det er saaledes egentlig i strid med meget i Madvigs rationalistiske sprogopfattelse — men rigtignok i overensstemmelse med hans, forstandsmenneskets, overdrevne forestillinger om forstandselementet hos „sprog-dannerne“, til hvilke jo kvinderne ikke engang fik lov til at høre¹⁾ — naar han udtaler sig saaledes²⁾: „Könnet i sprogene skabtes af dem, der faldt paa (og vænnede sig til) at fastholde en særegen lydaffektion ved demonstrativet som tegn for substantivforestillingens særegne karakter, i vor sproglægt af dem, der til pronominalstammen föjede den aabne bløde vokallyd [a]... det feminine udtryktes ved den blødere, aabnere, dvælende afslutning af det udtalte“. Madvig følte selv, at han her egentlig benyttede den af ham ellers saa afvisende (altfor afvisende!) bekæmpede forklaring ved lydsymbolik, idet han undskylder sig med: „Paa en slig oprindelse, hvor lydets karakter havde og gav betydning, maa vi her just i modsætning til anden oprindelig orddannelse tænke, fordi talen her ikke er om et navn paa en bestemt forestilling, men om en almindelig modifikation, om indflydelsen af en sideaffektion.“ — Jeg maa nu tilstaa, at jeg lettere kan tænke mig urmennesket hitte paa et lydmalende udtryk for en hel forestilling, der har gjort indtryk paa ham, men som hans sprog ellers er for fattigt til at udtrykke, end forestille mig ham föje et *a* til et *i* forvejen eksisterende könsløst pronomen for derved at betegne det sarte ewig-weibliche. Og selv om et saadant indfald engang skulde være faret igennem hans hjærne, er det

¹⁾ *Om Könnet i Sprogene*, 18.

²⁾ *Smst.* 25, med de af forf. i *Kleine philol. schr.* 22 foretagne tilföjelser.

vel tvivlsomt, om hans samtidige kunde se, hvor han vilde hen med sit lange *a*, og benytte det igen paa samme maade.

27. Större sandsynlighed har næppe heller mange af de forklaringer, den hypoteseelskende sammenlignende sprogforskning har opstillet — denne videnskabs historie viser da ogsaa, at en hel del af dem hører til den slags, der lever idag, men imorgen kastes i papirkurven, rigtignok for i en lidt ændret skikkelse at opstaa paany iovermorgen. For at vise, hvad jeg mener, maa jeg citere en eller anden forfatter, og jeg vælger da den dygtige norske sprogsammenligner A. Torp ene og alene, fordi hans afhandling¹⁾ er den seneste af den art, der er kommet mig i hænde. Han siger bl. a.:

„Det indogermanske fællessprog besad flere deklinationer; men at dette skulde være det oprindelige forhold, er paa forhaand lidet antageligt. Flerheden synes at maatte have udviklet sig af en tidligere enhed. [Erfaringen i den historiske tid, i vor sprogæt som i Sydafrika, taler snarere for en bevægelse i modsat retning, fra mangfoldighed til forholdsvis ensartethed]... Til sprogets ældste bestanddele regner jeg fremfor alt de stammer, der tilsyneladende er dannede af verbalroden med suffix *-o*, baade paa grund af simpelheden i deres dannelse [det simple er nok saa ofte det senest opstaaede], deres ubestemte betydning (*nomina agentis*, produktbetegnelser, *abstracta* osv.) [heller intet afgørende bevis, navnlig maa „abstracta“ vække mistanke] og deres talrighed. [Hvis de ældre sprog af vor æt var uddøde, kunde man ved de samme grunde komme til det resultat, at de svage verber, f. ex. i engelsk, var de oprindeligste.]... Senere

¹⁾ *Vokal- og konsonantstammer*, i Akademiske afhdl. til S. Bugge 1889; sml. samme forf.s *Den græske nominalflexion*, 1890.

traadte visse endelser til disse stammeformer, hvormed sproget tilsigtede en bestemtere betegnelse af kasusforholdene (kasusendelser). [Sproget tilsigter intet; de, der taler det, tilsigter blot forstaaelse i øjeblikket, og föjer derfor ikke noget til for bestemtere at betegne noget, som de ingen begreb kan ha haft om]. I disse kasusendelser har man forlængst med rette seet pronominalstammer. [Det er muligt, man har haft ret; men det er ikke for en eneste endelses vedkommende gjort sandsynligt, hvordan et pronomen kan give netop saadan en betydningsmodifikation til et nomen] . . . Saaledes er mærket for nom. sing. *-s* sikkerlig den samme pronominalstamme, som i formen *so, se* er pron. dem. [men hvoraf er *so, se* selv opstaaet?], akkusativs *-m* det samme element, der optræder i *me*, förste persons pronomen, men oprindelig vel ogsaa pron. dem. [Er det ikke sundere at sige, at man ikke har den fjærneste anelse om, hvad *-m* kommer af, end at opstille en forklaring, der forudsætter betydningsovergange, hvis urimelighed man ikke engang søger at tildække ved at opstille hypotetiske mellemlid?]. . . *ā*-stammerne tænker jeg mig dannede saaledes, at der til *o*-stammerne, endnu inden disse havde antaget kasusmærker, traadte et element *-ā*, formodentlig egentlig et pronomen, der anvendtes til betegnelse af femininum.“

Jeg tör ikke udtale nogen kompetent dom om, hvorvidt forf. har ret i sin hovedteori, at konsonantstammerne er oprindelige *o*-stammer, hvor i nom., akk. og gen. vokalen er svunden; det spørsmaal maa jeg overlade andre, der har foretaget mere indgaaende ursprogstudier; men vist er det, at jeg i mine studier over levende sprog aldrig er stødt paa talende mennesker, der saa nöje afvejede to böjningsklassers krav paa særlige endelser som vore urfædre efter følgende passus: „efterat sproget havde tabt bevidstheden om begge stammegrupper op-

rindelige identitet, var det let forklarligt, at disse fælles kasusformer maatte gælde som *o*-stammerne udelukkende tilhørende, og at der for konsonantstammerne saa dannedes nye i overensstemmelse med deres øvrige fra *o*-stammerne afvigende former¹).“

28. For at spekulationer over tingenes oprindelse ikke skal være ganske værdiløse, maa de helt igennem støttes paa iagttagelser over tingene, som de er nu; vi maa derfor spørge: ser vi i de historisk tilgængelige tider nye böjningsendelser el. lign. opstaa? Hvis svaret blir ja, er der en stor sandsynlighed for, at de i forhistorisk tid udviklede formelementer er opstaaede paa de samme maader som de nyere. Historisk ser vi imidlertid to temmelig forskellige veje, der fører til dette maal: nye böjningsmidler. Den ene er den velbekendte: to ord staar saa tit sammen, at de forenes og danner et nyt, hvor saa det ene i afstumpet form kommer til at fungere som endelse; saaledes er det romanske futurum opstaaet: ital. *finirò*, fr. *finirai* af *finire habeo* (*finire ho, finir ai*) jeg har at ende; saaledes den nordiske passiv: *findes* af *finde sig*. Denne fremgangsmaade er let at faa øje paa, og den har vel ubestrideligt ogsaa spillet sin rolle ved dannelsen af de fællesariske flexionsformer. Men man maa ikke overse, at den ikke er den eneste, ja, at den maaske ikke engang er den, der hyppigst lar sig historisk eftervise; den bør derfor heller ikke være den, man udelukkende tar med i beregning, naar man skal til ursprogsanalyser. Den anden er den, der træder os imøde i saadanne tyske endelser som *-en* i flt. *ochsen*, *-er* i *rinder*, *lämmer*. Det lader sig her nøje forfølge, hvorledes *-en*, *-er* oprindeligt hørte til ordet i alle dets kasusformer (*-en* til en *-n* stamme som f. ex. latin *homo(n)*, *hominem*, *hominis* osv.; *-er* (af *-es*) til en

¹) *Den græske nominalflex.* 17.

-os-es-stamme som f. ex. lat. *genus*, *generis* for ældre *genesis* osv.); men i nom. og akk. sg. svandt ved lydlig udvikling slutningsstavelsen, der imidlertid i flertal maatte holde sig, da den var beskyttet derved, at der fulgte endnu en endelse efter den, som først maatte slides af. Flertalsbetydningen knyttedes altsaa nu til en endelse, der oprindelig ikke har drömt om at skulle komme til at spille saadan en rolle; for en nutidsbetragtning er *rinder* = *rind* (sg.) + flertalsmærket *-er*; men man maa vel vogte sig for at tro, at formen oprindelig er sammenklistret (agglutineret) paa den maade.

29. Anvender man den derved vundne lære paa de ariske ursprogformer, kommer man til for formlærens vedkommende at gøre en lignende frontforandring som den, der foretoges i lydlæren, da man istedenfor som før at ansætte *i* i græsk *elipon* 'forlod' som rodvokal og betragte *ei* i *leipō* 'forlader' som stigning — omvendt begyndte at betragte det fuldere *ei* som det oprindelige og *i* som en svækket form. — Og ved siden deraf kommer den gavnlige erkendelse, at den betydning, et ordelement til en vis tid har, meget ofte er en hel anden end den, det fra først af har haft¹⁾, ja at det ofte slet ikke har haft nogen.

At der nu virkelig i den nyere sprogvidenskab er ved at foregaa en saadan frontforandring, kan vises dels indirekte ved den stigende utilbøjelighed til at opstille saadanne agglutationsforklaringer, som tidligere fremkom i massevis — en mængde sprogforskere vender sig endog positivistisk bort fra ethvert forsøg paa formforklaringer som fra metafysiske spekulationer — og dels

¹⁾ Madvig, *Om Können* 12 (Kleine phil. schr. 10): Meget blev ad omveje betegnelse for det, som det ikke oprindeligen var bestemt til at betegne.

direkte ved de forklaringer, som den komparative lingvistikks mestre nu fremsætter. Jeg skal anskueliggøre dette ved kort at referere to arbejder, der er fremkomne i den nyeste tid.

30. Den første er leipzigerprofessoren Brugmann's afhandling: *Das nominalgeschlecht in den indogermanischen sprachen*¹⁾. Forf. spørger: hvorledes kom arierne til at tildele ord som fod, hovede, hus, stad et bestemt kön, saa at f. ex. græsk *pous* er hankön, *kephalē* hunkön, *oikos* hankön og *polis* hunkön? Den almindelige forklaring, at menneskenes indbildningskraft saa levende væsener i de døde ting, slaar ikke til; maskulinum og femininum som grammatiske kön er en intetsigende form, der ikke har noget med forestillingen om mandlighed og kvindelighed at gøre: selv hvor der er en naturlig kønsforskel, bruger sproget tit kun ét kön, som tysk *der hase*, *die maus* („der weibliche hase“ føles ikke som en selvmodsigelse); og i sproghistorien ser vi tit ord skifte kön alene paa grund af deres ydre form. Intet hindrer os derfor i at paastaa, at det grammatiske kön (lat. *genus*, engelsk *gender*) oprindeligt betød noget helt andet end det naturlige kön (*sexus*, *sex*) eller noget dermed analogt. Spørsmålet blir altsaa væsentligt, hvorledes kom suffixet *ā* til at betegne noget kvindeligt? Oprindeligt havde det intet dermed at gøre, sml. lat. *aqua* vand; men der var blandt de gamle ord med denne endelse nogle, der betegnede kvindelige væsener: *mama* moder (ogsaa med betydningerne moderbryst: lat. *mamma*, fr. *mamelle*, og moster: ty. *muhme*) og *gena* kvinde (vort *kone*). Nu viser sproghistorien imidlertid, hvorledes suffixer uden hensyn til deres etymologiske betydning kan faa noget overført paa sig af de ords rodbetydning, ved hvilke de bruges, og tage det med sig til nydannelser: *mama* og

¹⁾ I Techmers *Internat. ztschr.* IV (1888) s. 100 ff.

gena blev udgangspunktet for analogidannelser, somom betydningen af det kvindelige *laa* i endelsen, og saaledes opstod nye ord som dem vi træffer i lat. *dea*, gudinde, til *deus*, gud, *equa*, hoppe, til *equus* hest osv. — Ad lignende veje maa vi tænke os, at andre afledningsendelser er komne til deres betydning af „hunkön“.

Omend Brugmanns afhandling paa grund af selve forholdets natur er mere overbevisende i den negative end i den positive side, er det dog ubetinget en sund bestræbelse at se at komme bort fra saadanne forklaringer, der i dette *a* ser et pronomen eller en lydaffektion, der betegner det kvindelige og har betegnet det fra den allerførste begyndelse. Vi kommer derved til i vor ariske genus-trehed (eller tohed, hvis man anser neutrum for uoprindeligt) og i den dermed følgende kongruens, idet adjektivet retter sig efter sit substantiv i „kön“, at se en klasseinddeling, der kan sammenlignes med den, vi lærte at kende i zulusproget. Ligheden blir endnu mere slaaende, naar vi istedenfor zulu tar det iøvrigt aldeles ubeslægtede nabosprog hottentottisk: her er nemlig en klasseinddeling, der oprindelig ikke havde noget med kön at gøre, senere taget i tjæneste for könsadskillelsen ¹⁾).

31. Det andet vidnesbyrd om frontforandring, som jeg her vilde anføre ²⁾), er berlinerprofessoren Johannes Schmidt's store og lærde bog: *Die pluralbildungen*

¹⁾ Se Bleek *Compar. Gr.* II 118—122, 292—299.

²⁾ Som forløbere for saadanne anskuelser kunde man nævne Westphals „evolutionsteori“ og Ludwigs „adaptationsteori“, hvis de ikke skæmmedes, paa den ene side af metafysiske fantasterier, paa den anden af lyst til med foragt for paa-viselige lydovergange at ville forklare alt paa én gang. Se Delbrücks besindige kritik, *Einleit. in das sprachstudium.* 1880, s. 63 ff. — Af nyere fortjæner her at fremhæves A. H. Sayce, se bl. a. hans artikel *The person-endings of the Indo-European Verb* i første bind af Techmers *Intern. Zs. f. allg. sprw.*

der indogermanischen neutra (Weimar 1889). Han efterviser der uigendriveligt (hvad enkelte nok för havde anet)¹⁾, at det fællesariske neutrum plur. paa $-ā$ oprindeligt hverken er neutrum eller flertal, men tvertimod femininum og ental; formerne paa $-ā$ er oprindeligt kollektivdannelser som de, der findes f. ex. i lat. *opera*, $-æ$ arbejde (sml. *opus* værk), lat. *terra* jord (sml. oskisk *terum* grundstykke), *pugna* (næve)kamp (sml. *pugnus* næve). Herved forklares bl. a. det paafaldende syntaktiske fænomen, der findes regelmæssigt i græsk og en gang imellem i de asiatiske sprog af vor æt, at verbet sættes i ental til et flertalssubjekt af neutrum; paa græsk findes tit *toxa* brugt om en enkelt bue, og de latinske digteres brug af *gutturā*, *colla*, *ora*, hvor der kun er tale om en enkelt persons strube, hals, ansigt, viser ligeledes hen til en fortid, hvor disse former ikke betegnede flertal; herved forklares ogsaa, at $-a$ i visse tilfælde optræder som flt.dannelse af maskuliner: lat. *loca* til *locus*, *joca* til *jocus* osv., gr. *sita* til *sitos*. — J. Schmidt anfører lignende flertalsdannelser fra arabisk; vi kan ogsaa her tænke paa vore kære sydafrikanere, hvis flertalspræfixer jo heller ikke oprindeligt havde flertalsbetydning; og vi mindes saaledes stadig om, at sprogene maa gaa mange tit mærkelige omveje for at opnaa et grammatisk udtryk for ting, der synes os saa selvfølgelig som forskel mellem han og hun, mellem en og flere. Simpelhed i sproglig bygning — at sige en udtryksfuld

¹⁾ Se Brugmann, *Grundriss* II 682 note 2, hvor han ogsaa kunde ha nævnet March, A-S. Grammar 36: We take inanimate things in the lump; hence neuters tend to use no plural sign, or to use an ending like the feminine singular, as an abstract or collective form: Greek, Latin, $-a$, Anglo-Saxon $-u$, etc. Latin neuters plural frequently become fem. sg. in the Romance languages; Greek neuters plural take a singular verb.

simpelhed — er altsaa ikke noget oprindeligt, men noget afledet.

32. Den sammenlignende sprogforskning fik först et videnskabeligt præg, da man, navnlig ved Rasks og Bopps bestræbelser, begyndte at indse, at to sprogs slægtskab i første linie maatte vises ved gennemgaaende overensstemmelse i de nødvendigste sprogdele, i pronomen og talord, i de uundværligste verber o. desl. samt i sprogets uselvstændige formelle udtryksmidler: böjningsendelser osv. Kunde man ikke deraf udlede en lære: da det er paa disse omraader, at folkene i umindelige tider holder fast ved det overleverede, saa at vi derved faar ubedragelige kendetegn paa selv et meget fjærnt slægtskab, er der saa ikke stor sandsynlighed for, at vi netop i de samme grupper af ordforraadet finder rester af vore forfædres ældste grammatiske system? Og hvad finder vi da? Vi ser deklination som *jeg : mig : min : vi : os : vor* — altsaa de enkelte led af „paradigmaet“ ligner slet ikke hinanden som i de senere opstaaede böjningsarter; vi finder hunkönsdannelser som *fader : moder, mand : kone, tyr : ko* — medens saadanne dannelser som *greve : grevinde, syer : syerske, hanbjörn : hunbjörn* tilhører senere lag i sproget; vi støder paa verbalböjning som *er : var*, der danner en skærende modsætning til senere tiders nydannelser med deres lette endelser föjede til en uforanderlig ordkerne; og saaledes paa flere omraader (komparation (*god : bedre*), formindskelsesord (*faar : lam*), ordenstal- og adverbialdannelse, verber med samme indhold som substantiver osv.). Den sprogkyndige vil let se, at alle de som oprindelige opførte nydanske ord netop er af den slags, som findes i alle de ariske sprog, og han vil let af de ældre beslægtede sprog kunne forøge exemplernes antal i meget høj grad.

33. Som det ældste trin kunde vi altsaa maaske sætte det, at det grammatisk nöje sammenhørende be-

tegnes ved helt forskellige ord: der maa en hel ny rod til som ved *jeg : mig*. Et videre trin i udviklingen repræsenteres af det i de ældste sprog i vor sprogættingenlunde ualmindelige forhold, at roden under böjningen nok blir ved at være den samme, men der bruges forskellige „stammer“ under böjningen; et fællesarisk eksempel er ordet for 'vand', græsk nom. *hudōr* : gen. *hudat-os* hvor *a* staar for et oprindeligt (*a*)*n*, der viser sig i de andre beslægtede sprog, — altsaa i nogle kasus en stamme med *r*, i andre en med *n*. Paa et senere stadium opstaar tit böjningsformer, hvor begge stammerne er smeltede sammen (kontaminerede), sml. latinsk *jecur* 'lever' : *jecinoris* med sammenføjning af stammen med *n* og den med *r*¹⁾. Men i reglen blir resultatet af sprogudviklingen det, at én stammeform gennemføres i hele böjningen²⁾. Vejene ere mangfoldige: lydlig afslibning, analogidannelser, kontaminationer gaar haand i haand for at tilvejebringe større og større overensstemmelse mellem de oprindelig vidt divergerende udtryk for beslægtede forestillinger.

Jo sjældnere et ord er, desto vanskeligere huskes dets forskellige former, hvis de lydlig kun ligner hinanden lidt; derfor er sjældne ord mest udsatte for, hver gang de skal bruges, at indordnes i andre mere præsentable böjningsgrupper uden hensyn til, at de maaske egentlig „skulde böjes uregelmæssigt“. Men de udjæv-

1) Oprindeligt *jecur* : **jecinis*, sml. *femur* 'laar' : *feminis* og med en lignende sammensmeltning *iter* 'rejse' : *itineris* for *iter* : **itinis*.

2) Det kan saa enten være den fra nominativ, som ved ordet 'vand' engelsk *water*, tysk *wasser* (= gr. *hudōr*), eller den fra de oblikve kasus, som i oldnord. *vatn*, vort *vand*, eller endelig en sammensmeltet form, som i vort *skarn*, der har *r* fra en form som græsk nom. *skōr* og *n* fra en form som græsk gen. *skatós* (af ældre **skantós*).

nende tendenser er ogsaa tilstede ved de hyppigere forekommende ord; flere og flere kasus falder sammen, flere og flere uregelmæssigheder fjærnes for alle eller saagodtsom alle ords vedkommende, selv om de i talen idelig tilbagevendende smaaord som pronomener og desl. høres og siges saa tit, at deres former derved faar en ganske overordentlig modstandskraft. At denne dog kan brydes, ser vi maaske allerbedst i det faktum, at den for 400 aar siden i engelsk eneherkende böjning af anden persons pronomener nom. sg. *thou* : akk. sg. *thee* : nom. pl. *ye* : akk. pl. *you* i det almindelige talesprog er afløst af fuldstændig simpelhed og ensartethed: nom. sg. *you* : akk. sg. *you* : nom. pl. *you* : akk. pl. *you*. Men undersøger vi sagen nøjere, vil vi ogsaa se, at mange forskellige omstændigheder har bidraget til at fremkalde en saadan grammatisk omvæltning.

Dog, derom nærmere paa andet sted (*Eng. kasus*, kap. II); her er det ikke vor opgave at forfølge enkelte fænomener i et bestemt sprog, men at søge at faa et overblik over sprogudviklingens retning i det hele taget, og det vil da være heldigt i en fart at se lidt paa et sprog, hvis hele bygning er himmelvidt forskellig fra de sprogs, vi hidtil har beskæftiget os med, nemlig kinesisk.

34. Hvert ord bestaar her af én stavelse, hverken mer eller mindre. Adskillelse af ordklasserne finder ikke sted, tå kan efter omstændighederne være = stor, meget, størrelse, forstørre. Grammatiske forhold som tal, personer, tider, kasus og desl. udtrykkes ikke ved endelser eller lignende midler: ordet er i sig uforanderligt. Et begreb som flertal ved et substantiv maa i reglen ses af sammenhængen; kun, hvor der er fare for misforstaaelse eller man vil fremhæve flertalsbegrebet, föjes selvstændige ord til som *kì nogle, šú tal el. lign.*¹⁾. Den vigtigste

¹⁾ Gabelentz: *Chin. gramm.* 1881, § 1054 ff.

del af grammatikken er læren om ordstillingen: tá kuok == stor(e) stat(er), men kuok tá betyder 'staten er stor', eller sat foran et andet ord, der kan bruges som verbum: statens størrelse; tsì niü == drenge og piger, men niü tsì pigebarn¹⁾ osv. Foruden de egentlige („fulde“) ord gives der en del „tomme“ ord, der tjæner til grammatiske formaal, tit paa en vidunderlig sindrig maade. Saaledes bruges²⁾ čī bl. a. til tydeligere at udtrykke et genitivforhold; mîn (folk) lik (kraft) kan nok betyde 'folkets kraft', men det samme kan siges: mîn čī lik, og dette middel kan nu tjæne til sammenknytninger af forskellig art, idet čī efter subjektet i en sætning forvandler det til genitiv: wâng paò mîn = kongen beskytter folket; men man siger: wâng čī paò mîn yeû (er som) fú (fader) čī paò tsì (barn), hvilket altsaa kan sammenstilles med en engelsk forbindelse: the king's protecting the people is like the father's protecting his child. Endvidere kan en hel sætning opdannes til en genitiv: wâng paò mîn čī taò (maade) k'ò (kan) kién (ses): 'den maade, hvorpaa kongen beskytter folket, kan ses'; og čī kan i andre stillinger bruges til at udtrykke noget lignende som vore participier: wâng paò čī mîn det af kongen beskyttede folk; paò mîn čī wâng en folket beskyttende konge. — Et foransat i og eftersat kú (sml. vort *for ... skyld*) betyder 'paa grund af', hvis det omslutter et enkelt ord; men sættes en hel sætning derind, maa det oversættes 'fordi'. (Gabelentz, *Gramm.* § 720).

35. Disse eksempler vil gi en smule begreb om det himmelske riges sprog, og hvis hele den ældre generation af sprogforskere har ret, ogsaa om vort eget sprogs

¹⁾ Samme, *Anfangsgründe d. chin. gr.* 1883, § 29.

²⁾ Samme i *Techners Internat. Zeitschr.* I. 276—7.

alleroprindeligste tilstand i rodperioden¹⁾. Kinesisk blev jo nemlig altid — og blir tildels endnu — opstillet som en type paa de mest primitive sprog; endnu i den 1888 udkomne bog: *The Evolution of the Chinese Language* af den höjt priste sinolog J. Edkins hedder det: „Kinesisk har beholdt en primitiv ordstilling og en enstavelsesbygning. Disse ejendommeligheder giver det krav paa at være en direkte ætling af menneskehedens modersmaal . . . der er intet andet sprog, som med større ret end kinesisk kan regnes for at være det maal, der först blev brugt i verdens graa morgen“.

36. Men troen paa det kinesiske sprogs primitivitet var imidlertid rokket paa forskellig maade. Allerede 1861 havde Lepsius, støttet paa sammenligninger mellem kinesisk og tibetansk, udtalt som sin overbevisning, at „den kinesiske enstavelseshed er ikke den oprindelige, men er sunket ned fra en tidligere flerstavelseshed“. Og den selvsamme Edkins, som jeg lige citerede, har været en af de første til at undersøge, hvad der ved betragtningen af kinesisk selv kan vindes til bestemmelsen af ældre udtale. Det er ikke saa let en sag som ved vore sprog med deres bogstavskrift, idet jo et kinesisk skriftegn, som betyder et helt ord, godt kan holde sig uforandret, selv om udtalen undergaar nok saa store

¹⁾ Der bau aller sprachen weist darauf hin, dass seine älteste form im wesentlichen dieselbe war, die sich bei einigen sprachen einfachsten baues (z. b. beim chinesischen) erhalten hat. Schleicher, *Die Darwinsche theorie* 21. Lignende udtalelser kunde citeres fra M. Müller, Whitney osv. Sml. ogsaa Vodskov, *Sjæledyrkelse* lxvi: Kinesernes sprog forstaar rigt og fint at udtrykke ganske det samme som vore, og dog er det urtidsmidler, utilhuggede ordblokke, beherskede ved blot ordstilling og betoning, denne fir-tusindaarige alsidigt udviklede litteratur benytter, saa at sproget næsten er ligesaa primitivt som fuldendt forfinet.

svingninger. Men ved hjælp af dialektudtale i nutiden, bemærkninger om udtale i gamle kinesiske ordbøger, kinesiske buddhisters omskrivning af sanskritord, rim i gamle digte, de fonetiske eller halvfonetiske elementer i ordskriften o. desl.¹⁾ kan man dog med stor sikkerhed i det hele, omend vel med en mængde tvivlsmaal i enkeltheder, godtgøre, at kinesisk udtale har forandret sig betydeligt, og at forandringen her som i andre sprog væsentlig betegner en afslibning, en forkortelse i ordenes lydmasse, hvorved navnlig konsonantforbindelser er bleven simplificerede. Ogsaa en betragtning af kinesiske nutidsforhold i ordenes lyd og betydning fører til samme resultat, idet i en del tilfælde en forandring af de for kinesisk saa ejendommelige toner (musikalske akcenter) modificerer ordets betydning: *wang* med den dyb-jævne tone betyder konge, med faldende tone: blive konge: *lao* er efter de forskellige toner enten arbejde eller lønne arbejdet, ja selv saa forskellige ting som 'faa' og 'give' (*sheu*) eller 'købe' og 'sælge' (*mai*) adskilles kun ved akcenten²⁾. Men hvor den slags fænomener viser sig i andre sprog, kan de altid føres tilbage til tidligere forskelligheder af anden art; naar vi f. ex. i nuværende dansk talesprog adskiller ental og flertal af 'dag' blot ved stød(tone) eller mangel derpaa (*da'* — *da·*), beror det jo paa forskellen mellem oprindelige enstavelses- og tostavelsesformer. Og om vi end ikke ganske kan jævn-

¹⁾ Se Gabelentz, *Gramm.* s. 90—111.

²⁾ Exemplerne dels fra Gabelentz, *Gramm.* § 230, dels fra Edkins, *Evolution* s. 7, sml. 40, 53; den sidstes forklaringer af, hvordan disse forskelligheder er opstaaet, er dog gennemgaaende temmelig naive og tyder paa, at den kinesiske filologi kunde have godt af et propædeutisk kursus hos den ariske. — Efterat dette var skrevet, ser jeg til min forbavselse, at Edkins's teorier godkendes af V. Henry og roses af Paul Passy, se dennes *Changem. Phonét.* s. 107 f.

stille danske forhold med kinesiske, er der dog sandsynlighed for, at vi her har haft afledningsstavelser el. lign. i gamle dage.

37. Dødsstødet fik dogmet om det kinesiske sprogs oprindeligdom imidlertid ved en festtale af Ernst Kuhn: *Ueber herkunft und sprache der transgangetischen völker* (München 1883). Han sammenligner kinesisk med de sikkert stammebeslægtede omliggende sprog i Tibet, Barma og Siam, der alle som kinesisk er isolerende, flexionsløse, og hvis væsentligste grammatiske middel er ordstilling. Nu viser det sig imidlertid, at lovene for ordstilling i de enkelte sprog ingenlunde er de samme, og Kuhn slutter deraf uimodsigeligt, at det ikke kan have været saaledes, at en af disse ordstillingslove er den oprindelige, som saa de andre stammer uden grund og med fare for den skrækkeligste forvirring skulde have ændret. Det eneste sandsynlige er da, at denne forskellighed beror paa en tidligere almindelig indrømmet større frihed. Men en saadan vilde, hvis sproget da overhovedet skulde være forstaaeligt, forudsætte et helt andet grammatisk system med langt flere udtryk for ordenes indbyrdes forhold, altsaa saadan noget som vore afledninger og böjninger.

38. Det resultat, E. Kuhn saaledes har fastslaaet, at kinesisk ikke er begyndt med en fast ordstilling, synes man at kunne være naaet til ved en gennemtænken af, hvad det vil sige: en fast ordstilling, og ved at spørge sig selv: er det rimeligt, at urmennesket kan have haft en saadan? Prof. G. v. d. Gabelentz udtrykte sig paa sine forelæsninger om kinesisk i Leipzig 1888 omtrent saaledes: intet sprog er i den grad egnet til at skærpe sansen for logik som kinesisk; en kinesisk sætning eller sætningskæde er ordnet med den samme logiske stringens som en engelsk brevadresse, hvor det specielle sættes forrest og hvert følgende led betegner en videre ramme,

der omslutter de foregaaende: Miss — Emily — Brown — 23 — Highstreet — Brighton — Sussex — England.

Er det nu rimeligt, at urmennesket, saadan et rigtig ærkevildt, halvdyrisk væsen, der endnu ikke fortjæner artsnavnet homo sapiens, men snarere da homo insipiens eller dog homo incipiens, er det rimeligt, at dette urmenneske, der næsten endnu var et umenneske, straks har kunnet ordne sine ord eller, hvad der her er det samme, sine tanker saa klart? Nej, logisk, velordnet tænke- og udtryksmaade er sikkert noget, menneskeden først langsomt og besværligt har kæmpet sig frem til. Og særlig ordnet ordstilling som grammatisk udtryksmiddel er noget, der næppe laa for det primitive menneske, hvis tanker og ord snarere er komne frem hos ham i en broget kaotisk uorden. Ja, man kan utvivlsomt med stor ret i en „bunden ordstilling“ se det højeste, fineste, derfor senest udviklede sprogmiddel, mennesket overhovedet er naaet til. Læren om ordstilling har altfor længe været grammatikkernes askepot — hvor mange sproglærer, og det endda af de bedste, kan man ikke blade igennem uden at finde et ord om den? Det er saaledes rent tilfældigt, at jeg af en ytring en passant hos Bleek (II s. 108) fik den for mig meget vigtige oplysning, at bantusprogene ikke har nogen fast eller betydningsændrende ordstilling — mine øvrige kilder tav fuldstændig om dette punkt. Men sikkert er det dog, at netop læren om ordstillingen, om dens frihed eller bundethed og om gensidighedsforholdet mellem ordorden og andre sprogbygningsmidler, frembyder opgaver nok for tanken og for iagttagelsen.

39. Hvad er f. ex. grunden til, at ordstillingen subjekt — verbum — objekt er bleven den overvejende i dansk, engelsk, fransk, kinesisk, for blot at nævne ganske faa sprog? At den gule østasiater har udviklet det samme, viser, at vi ikke for de vesteuropæiske sprogs

vedkommende behøver at gribe til den i saadanne tilfælde yndede tanke om overføren, laan, indvirkning af et sprog paa et andet.

Og saa ordstillingen: har Peter hatten? som middel til at udtrykke spørsmål — har nogen forsker undersøgt dette fænomens opstaaen og udvikling i de forskellige sprog, hvor det findes? Eller kampen mellem den saaledes vundne spørgemodus og den ellers almenherskende tendens til ordstillingen subjekt før verbum? Er det dog ikke vel værd at lægge mærke til, hvorledes i dansk og engelsk denne kamp for en stor del er endt med et kompromis, hvorved formelt spørgeordstillingen er bevaret, idet et hjælpeverbum sættes som i sig intetsigende indledning, medens reelt subjektet dog kommer foran verbet, at sige det verbum, der virkelig betyder noget: mon Peter slaa Hans? (hvor *mon* endnu er hjælpeverbum, der har infinitiv [navnemaade] efter sig), does Peter beat John? Paa fransk findes der hele to former for forlig mellem de to principper: est-ce que Pierre bat Jean? og: Pierre bat-il Jean? Jeg kan her blot antyde, hvorledes disse udtryksformer i to af de nævnte sprog har ført til udviklingen af særlige spørgepartikler, dansk *mon* (mon Peter slaar Hans) og fransk *ti* (je suis-ti bête)¹⁾ — og maa saa gaa til to spørsmål, der staar i nærmere forbindelse med mit egentlige æmne.

40. Först det: Hvad er forbindelsen mellem frihed i ordstilling og et kompliceret böjningssystem? Hvor kan det være, at i de historiske tider afslibningen af formerne gaar haand i haand med en mer og mer bunden ordstilling? Er det tilfældigt — staar de to fænomener ikke i forbindelse med hinanden? eller staar de i forhold til hinanden som aarsag og virkning?

¹⁾ Se mine bemærkninger om dansk *mon* i *Dania* I 79 og om fransk *ti* i Uds. over filol. hist. smf.s virksh. 1884. 96 samt Flo om det engelske udtryk i *Vor Ungdom*. 1888. 475.

De fleste vil vist ved nogen eftertanke indrømme, at der maa bestaa et aarsagsforhold mellem de to ting, og ligesaa, at det ikke kan forholde sig saaledes, som man ikke sjælden kan se det fremstillet, at først mistedes böjningsendelserne ad lydlig vei, og saa maatte den faste ordstilling træde til for at erstatte tabet paa udtryksformer. En saadan rækkefølge vilde forudsætte et mellemliggende tidspunkt, hvor sproget var uforstaaeligt, altsaa praktisk ubrugeligt; men en saadan overgang er jo umulig. Nej, den faste ordstilling maa indtræde først: den kommer ganske gradvis og skyldes større aandelig udvikling og modenhed i det hele, saa at tankerne ikke længer styrter uordnede og konfuse ind paa den talende. Var der tidligere tendenser tilstede til den slags lydudstødninger, som sprogforskerne formulerer i de saakaldte udlydslove, saa kunde de tit ikke trænge igjennem, da hensynet til talens opfattelighed modsatte sig udviskelsen af de mærker, der viste, hvor ordene hørte hen. Men stod hvert ord dær, hvor det skulde, kunde der ingen fortræd ske, ved at endelserne svækkedes ved assimilationer o. desl. og tilsidst faldt helt bort.

41. Saaledes hænger det sikkert sammen med romansk -s. Ved udtalelser fra Cicero og andre veed vi, at der var en stærk tilbøjelighed i latin til at sløjfe slutningslyden s; den trængte imidlertid ikke igennem, og grunden dertil er vel den, at -s, der forekom saa tit som kasusmærke og i verbalböjningen, ikke kunde undværes i et sprog med saa fri en ordstilling som latin. Man prøve paa at slette alle udlydende s'er i en side klassisk latin og se, om det ikke vanskeliggör forstaaelsen i høj grad. Altsaa blev -s der; men ordstillingen blev efterhaanden mere bunden, og da saa senere i de romanske sprogs liv tilbøjeligheden til at forsømme udtalen af -s igen bankede paa døren, mødte den ikke mer de samme hindringer og kunde trænge ind: slutnings-s er forsvun-

det, tidligst i italiensk og rumænsk, senere i fransk, hvor det skete i slutningen af middelalderen og hvor -s jo endnu i ganske enkelte tilfælde har holdt sig; i spansk er -s netop nu i slutningen af det nittende aarhundrede ved at svinde hen.

42. Men er saaledes den faste ordstilling banebryderen for simplifikation af lyd- og böjningssystem, hvori vi ovenfor saa en vinding for et sprog, saa blir dermed besvarelsen af det andet spørsmål givet: Hvad er heldigst i et sprog, fri eller bunden ordstilling? Kan den udvikling, vi i saa henseende ser i sprogene, ogsaa kaldes et fremskridt?

Hvad betydning ordstillingen har for den gode stilist, veed eller føler enhver; men det stilen er for den enkelte, er for nationen sprogets almindelige love. Naar Schiller siger:

Jeden anderen meister erkannt man an dem, was er
ausspricht;
 Was er weise verschweigt, zeigt mir den meister des
stils —

saa maa vi ligeledes tilkende det sprog palmen, som tillader at fortie meget, der i andre sprog besværligt og grovt skal udtrykkes og maaske udtrykkes atter og atter (*multorum virorum antiquorum*). Kan der vel tænkes noget sprogmiddel værdigere arten „homo sapiens“ end det at lægge forskellig betydning ind i fire sætninger som: Peter slaar Hans — Hans slaar Peter — slaar Peter Hans? — slaar Hans Peter? eller den kinesiske anvendelse af *čī* paa forskellig plads? Kan det ikke sammenlignes med det skarpsindige arabiske talsystem? 234 betyder noget helt andet end 324 eller 423 eller 432 — begrebet „hundrede“ og „tier“ er elegant antydet ved tallenes orden, ikke massivt udtrykt som i romernes talsystem.

43. Men en fri ordstilling er jo dog en stor fordel, vil man sige. Jeg vil dertil svare: mon ikke her som saa ofte et sympativækkende tillægsord besnærer følelsen og vanskeliggör det for forstanden at fælde sin nøgterne dom? Fordi frihed er attraaværdig i de fleste forhold, følger dog deraf ikke, at den er det her; ligesaalidt som vi ovenfor lod os bestikke af udtrykket formrigdom, maa vi her lade ordet frihed paavirke os. Vi kan jo, som tildels allerede gjort ovenfor, bruge en anden vending og spørge, om orden eller uorden er bedst. Det er ganske vist en tvang for den talende at skulle følge bestemte ordensregler, men da det absolut letter forstaaelsen for den hørende, og den talende altsaa bedre opnaar sin hensigt at blive forstaaet, er orden dog vel i bægge parters interesse. Især da uordenen medfører nødvendigheden af en omstændeligere og besværligere udtryksmaade med mange mindre o. desl.

Selv i et sprog som latin, hvor der ved kasesendelser osv. er skabt saamange midler til at se, hvad hvert ord skal forbindes med, forekommer jo tilfælde som dette, at Horats, der siger at han er „*satis beatus unicis Sabinis*“, af mangfoldige slægtled er blevet misforstaaet, og at der krævedes en Madvigs skarpsynethed for at tolke ham ret. „Det gör et besynderligt indtryk, siger vor store latiner, naar man i et gammelt skrift, som i aarhundreder har været læst i skolerne, som mangfoldige gange er paa tryk forklaret og oversat i alle nyere europæiske sprog, støder paa et sted, ved hvilket ingen har ytret mindste tvivl eller fundet mindste vanskelighed og om hvilket man dog føler sig overbevist, at det, saaledes som det almindelig forklares, indeholder aabenbare forkertheder, der ikke kunne tilregnes forfatteren.“ Alverden havde opfattet *satis* som adverbiet 'nok'; Madvig paaviser slaaende, at det kun kan være ablativ af *sata*

'sædemark' og altsaa maa forbindes med *unicis Sabinis*: rig ved min eneste sædemark i Sabinerlandet ¹⁾).

Anfører man til fordel for den frie ordstilling hensynet til digterne, maa man tage i betragtning, först at vi jo ikke allesammen kan være digtere, og at hensynet til alle os, der ligesom M. Jourdain hos Molière taler i prosa uden at vide af det, dog maaske er vigtigere end hensynet til de meget faa misundelsesværdige dødelige, der skriver læselige vers; dernæst, at det vist ved en undersøgelse vil vise sig, at de digtere, der gör hyppigst brug af inversioner og andre forældede ordstillinger, ikke er de störste; og endelig, at der i de mig bekendte sprog, som har taget ordstillingen i tjeneste som grammatisk middel, samtidig findes saamange maader at neutralisere denne tvang paa, i form af smaaord, sætningsforbindelser, passivdannelser o. desl., at en sprogvirtuos (og det skulde en digter dog være) sikkert ikke behøver at komme i forlegenhed af den grund.

44. Det vil erindres, at undersøgelsen tog fat ved den sidste del af Schleichers lære, den som gik ud paa, at i de historiske tider gik alle sprog tilbage. Vi har nu set, at tvertimod sprogene stadig, om end ikke altid i de ligeste linier, er gaaet fremad, og det netop paa de punkter, hvor Schleicher nægtede fremskridtet: sprogenes formelle betegnelsesmidler ²⁾. Men undersøgelsens gang har tillige givet os forskellige synspunkter til be-

¹⁾ *Tsk. f. phil. og pædag.* I (1860) 37, 35.

²⁾ Schleicher benægter naturligvis ikke, at sprog i de historiske tider er gaaet frem i andre henseender, særlig da den lexikalske. Sml. ogsaa nedf. § 52.

dömmelsen af det, vi nu skal til at betragte: Schleichers lære om böjningssprogenes forhistoriske udvikling. Den gik jo ud paa, at et oprindeligt isolerende, formløst rod-sprog udviklede sig gennem agglutination, hvor der vel var opstaaet formelementer, men disse og roden stod uafhængigt ved siden af hinanden, til flexionssprog, hvor formen gennemtrængte roden og med den dannede et uopløseligt ordhele.

45. Ser vi først paa det postulerede oprindelige rodtrin, da har vi jo været vidne til, at den formodede støtte i det kinesiske sprog er bortfaldet. Men ogsaa fra anden side er der rokket ved troen paa et saadant udgangspunkt. Nogle forskere har udfra gamle ariske lydforhold opkastet tvivl om den, væsentlig fra de indiske grammatikere hentede paastand, at rødderne var enstavelses, og foretrækker at opstille tostavelsesrødder. Af større betydning er det dog, at man ikke kan tænke sig noget folk tale med et sprog, som udelukkende bestaar af rødder som de af sanskritisterne opstillede; alene deres højst abstrakte betydning (aande, bevæge sig, være skarp el. hurtig, blæse, gaa osv.) hindrer tanken om et saadant sprog som praktisk brugeligt meddelelsesmiddel — og det endda hos vilde eller mer end vilde folkeslag! Nej, rødderne har næppe nogensinde været talte ord, og der er sikkert megen sandhed i ytringer som disse: „rødder er kun noget indbildt, en abstraktion“ (Pott); „roden er en ideal genstand“ (Lyngby)¹⁾, „rødder er ikke naturgenstande, men forskergisninger; folk har vist fra begyndelsen af talt og taler endnu uden nogen almindelig bevidsthed om deres tilværelse (Ellis)²⁾. Den rette op-

¹⁾ *Annaler f. nord. oldkyndh.* 1854, s. 229.

²⁾ *Transact. of the Philol. Soc.* 1873—4, s. 455 (Roots are not natural entities, but investigators' hypotheses. Speakers seem to me to have spoken, from the first, and to speak now, without any general consciousness of their existence).

fattelse af rodens væsen synes da at være den, at den er en abstraktion af det fælles ved en række ord, der føles som etymologisk sammenhørende. Men betragtet paa den maade blir roden altsaa ikke noget, der er ældre end de ord, der er „afledede“ af den; vi kan derfor ogsaa godt, hvad de fleste nuværende sammenlignende filologer bestrider, tale om græske, franske eller danske rødder, idet vi tar hensyn til den virkelig levende sprogfølelse. Hvorfor ikke tale om en fransk rod *roul*, der findes i *rouler*, *roulement*, *roulage*, *roulier*, *rouleau*, *roulette*, *roulis*¹⁾? Det blir først uberettiget, naar man ved ansættelsen af en saadan rod mener historisk at ha gjort rede for ordenes oprindelse, eller tror, at *roul* er en rod, der til en eller anden tid har haft selvstændig existens bortset fra de afledede ord, hvori det findes; ti saa kommer den historiske sprogforskning og viser, at ordene i sin tid er dannede, ikke af en rod, men af et virkeligt andet ord, og at dette ord endda slet ikke er et primitivt, men selv et afledet ord, diminutivet lat. *rotula* til *rota* hjul. Men hvem borger for, at ikke de ariske rødder, man opstiller, er kommen tilveje paa lignende maade?

46. Hos Schleicher fulgte efter rodtrinnet det agglutinerende trin, hvor ordets hovedbestanddel var uforandret, medens der til det kunde føjes formelementer enten foran eller bagved. Da kun meget faa sprog viser samme bygning som kinesisk, og da paa den anden side kun to sprogætter (arisk og semitisk) faar lov til at opføres som flekterende, kommer denne mellemste klasse til at omfatte hovedmassen af jordens sprog. Men derved samles de mest forskelligartede sprog i samme klasse, og det blir saagodtsom umuligt at danne sig

¹⁾ Exemplet taget fra Bréals besindigt kritiske artikel *La langue indoeuropéenne*. (Journal des Savants, Oct. 1876, 632 ff.)

nogen forestilling om, hvad der egentlig er det fælles ved dem. De almindelige bestemmelser synes at være hentede fra de ural-altaiske sprog og derfra med større eller mindre tvang at være overførte paa alle de andre, og læser man f. ex. hos Schleicher eller Fr. Müller beskrivelser af sprog, der kaldes agglutinerende, vil man hvert øjeblik studse og spørge sig selv: hvad forskel er der nu egentlig paa disse udtryksmidler og det, vi kender fra böjningsprogene? Særlig da, naar man tar fat paa saa indviklede sprog som baskisk; her angiver verbalformerne ikke alene, hvad person subjektet er, men tillige hvad person objekt og hensynsbetegnelse er, og er endelig bestemte efter den, talen er henvendt til¹⁾; i det hele er formerne saa mangfoldige, at man ikke forbavses over, at Larramendi, der først bragte system deri, i berettiget stolthed kaldte sin grammatik: *El Impossible Vencido*, 'det umulige overvundet'²⁾. Endnu uanvendeligere blir definitionen paa saadanne sprog som de nordamerikanske indianeres og eskimoers, hvor 'inkorporationen', d. v. s. optagelsen i verberne af alle mulige bestemmelser, drives endnu videre end i baskisk, saa at sætningen danner et uopløseligt sammenfiltret væv, hvor de enkelte bestanddele (som man knap kan kalde „ord“) indgaar i en tit aldeles ukendelig form. Vi er her

¹⁾ The Basque language distinguishes in the verbal flexion when a man, a woman, or a person who commands respect is spoken to; the two first forms are familiar; the third is generally used. Thus, *dut* 'I have' generally speaking; *diat* 'I have' (to a man); *dinat* 'I have' (to a woman). Eys, citeret i Techmers *Intern. Zeitschr.* I, 440

²⁾ Sayce, *Introd.* II. 211. — Af de smst. nævnte former anfører jeg: *det* jeg har det, *aut* jeg har dig; *ditut* jeg har dem; *dizut* jeg har det for dig; *dizutet* jeg har det for jer; *dizkizut* jeg har dem for dig; *diot* jeg har det for ham osv. osv. Og dette skal være en uforanderlig rod med løst tilknyttede, let sondrelige endetillæg!

uendelig langt borte fra den simpelhed og klare gennemsigthed, der udmærker de sprog, som bestemmelsen agglutination synes først at være anvendt paa og bedst at passe paa, sprog som finsk og magyarisk. „Imidlertid (siger ogsaa her en udmærket kender af alle disse sprog ¹⁾) er forskellen mellem disse og de saakaldte flekterende sprog, til hvilke vor sprogæt hører, i mange punkter temmelig vag, og der findes her ikke faa dannelser, som med fuld ret kunne siges at bero paa flexion“.

47. Vi kommer til det tredie trin hos Schleicher: böjning. Her skulde indhold og form indgaa den højeste forening, idet ogsaa roden kunde forandres til udtryk for betydningsmodifikationer, særlig i grammatiske öjemed. Herved maa nu først bemærkes (hvad ogsaa Schleicher indrømmer), at vi i böjningssprogene finder mangt og meget, som ikke kan kaldes flexion i den Schleicherske forstand: det er efter hans opfattelse levninger af de tidligere tilstande, isolation og agglutination, som sprogene har gennemløbet i den forhistoriske tid. Men dernæst er der jo fra først af slet ingen betydningsforskel knyttet til disse indre forandringer i roden; naar vi paa græsk har de tre aflydsformer *lip*, *leip*, *loip*, er de opstaaede som følge af forskellige akcentforhold, og naar de anvendes i tre forskellige tider af verbet (*elipon* jeg forlod, *leipō* jeg forlader, *leloipa* jeg har forladt), er tidsbetydningen jo udtrykt ved endelser (og fortillæg), men (ialtfald oprindeligt) slet ikke ved aflyden. Ligesaa ved den senere omlyd: naar den i ord som *gaas—gæs*, eng. *goose—geese* benyttes som flertalsdannende middel, er det en senere udvikling; oprindeligt udtrykkes flertal ved en endelse (*-es*, *-iz*), der i tidernes løb er faldet bort efter at ha ændret rodvokalen.

¹⁾ V. Thomsen, i *Tsk. f. philol. og pæd.* VII. 1867. 162.

Her er altsaa igen en oprindelig tilfældig ordændring senere taget i sprogets tjeneste; videst i saa henseende gaar da det sprog, der efter Schleicher er sunket dybest af de oprindeligt flekterende: engelsk. I intet andet sprog vil man finde den blotte ændring af vokalen som nyangserende middel i samme grad som i engelsk (f. ex. *sing—sang—sung—song*). — Men spør man, om Schleicher har ret i at opfatte dette som det højeste og fuldkomneste formelle sprogmiddel, maa vor holdning vistnok være lidt mere reserveret, da dette middel jo ikke ved alle rødder kan anvendes ganske regelmæssigt og ligeligt.

48. Hvad er egentlig det karakteristiske ved flexion? Jeg kan ikke finde noget bedre svar, end at flexion vil sige uadskillelighed af det egentlige ord (kinesernes „fulde ord“) og de formelle elementer (kinesernes „tomme ord“). Latinsk *amo* er flexion, engelsk *I love* ikke, fordi forestillingen her er opløst i to selvstændige dele. Men opfattes saaledes flexion som syntese, og flexionsfrihed som analyse, ser vi af det udviklede let, at der er mange forskellige grader af bægge dele, ja at vi aldrig ser hverken syntese eller analyse rent, konsekvent gennemført i noget sprog. Der gives kun et mer eller mindre. Latin er syntetisk sammenlignet med fransk; men kunde vi se latinens direkte stamfader 2000 aar før de ældste indskrifter, vilde vi uden tvivl finde et saa syntetisk sprog, at Ciceros i sammenligning med det maatte kaldes meget analytisk.

Forfølger vi de linier, vi kan se ved at betragte det erfaringsmæssig tilgængelige tidsrum, længere tilbage, faar vi altsaa som et ur-arisk (för-fællesarisk) sprog et tungemaal, der sikkert i mange stykker har lignet baskisk eller et af de indianske sprog, hvor, som vi saa, sætningerne bestod af sammenfiltrede uadskillelige ord med alle mulige bestemmelser (subjekt, objekt, tal, tid, maade osv.) uopløselig forbundne til et meget kluntet udtryk

for tanken. Fra saadanne udviklede sprog, som man med et meget passende navn har kaldt de polysyntetiske, mangesammenføjende, har saa udviklingen ad mange veje ført til større og større klarhed, gennemsigtighed, udtryksfuldhed, smidighed og lethed. Fuldkommenhed har selvfølgelig intet sprog naaet; et idealt sprog vilde altid udtrykke samme ting ved ens, beslægtede ting ved lignende midler; al uregelmæssighed og tvetydighed vilde være banlyst, klang og indhold vilde altid staa i passende forhold til hinanden; nyangsernes rigdom vilde ikke lægge hindringer i vejen for udtrykkets naturlighed og lethed; menneskeanden vilde ha fundet en klædning, der sluttede sig frit og let om den og lod enhver bevægelse komme til sin ret. —

49. Paa ethvert punkt har undersøgelsen ført til skepsis overfor de ældre sprogforskeres system. Men idet vi indser, at deres almindelige slutninger var for tidlig opstillede, og idet vi føler lyst til at drage næsten de stik modsatte, maa vi dog vogte os for at stille et altfor absolut system op.

Udviklingsmulighederne i sprogene er saa mangfoldige, der er saadan et mylr af veje til et mer eller mindre heldigt udtryk for mennesketanker, at det blir næsten umuligt at sammenligne sprog af forskellig stamme. Selv om f. ex. baade engelsk, finsk og kinesisk bevisligt havde udviklet sig fra sammenfiltringsprog, — hvad der efter det foregaaende er sandsynligt — kunde vi dog ikke sige, at f. ex. kinesisk engang havde staaet paa samme trin som finsk og en anden gang havde været som engelsk. Vi kan se, at englænderne efter at ha haft et böjningsprog er paa vej til at faa et isolerende sprog og at det i meget, langt fra i alt, kan sammenlignes med agglutinerende sprog; stort videre naar vi ikke. Men med dette forbehold maa vi sige, at sprogene i det hele og store gaar i den modsatte retning af den, Schlei-

cher antager, nemlig fra polysyntetisk flexion gennem agglutination til flexionsløs 'isolation'.

Schleichers system kan sammenlignes med en vældig pyramide; kun skade, at han valgte at stille et spidst, fint, let kinesisk rodord nederst og lod det brede, klodsede, flexionstyngede fællesindoeuropæiske mangestavelsesord rage höjt op over det. Den slags bygninger kan man nok med nogen behændighed faa til at staa, men det blir ikke nogen stadig ligevægt, og för eller siden maa de styrte i gruset.

50. Om disse resultater med hensyn til sprogenes trinstige skulde ha været udtalte för i deres helhed — i mange enkeltheder har jeg, som det vil ses, autoriteter at støtte mig til — det veed jeg ikke. Det eneste beslægtede, jeg kender, er følgende udvikling hos Sayce (*Introd.* I 85—7): „Antropologen Waitz har, uafhængig af Bopps skole, fremsat en ny sprogteori . . . Amerikas inkorporerende sprog, i hvilke en individuel handling gengives ved en hel sætning udtalt som et ord, er en levning (a survival) af den oprindelige sprogtilstand overalt. Först lidt efter lidt adskilles de enkelte taledele i sætningen, og ord dannes ved, at de koordinerede sætningsdele udskilles som selvstændige og uafhængige ord . . . De agglutinerende sprog, hvor en sætnings underordnede led bringes i passende afhængighedsforhold til hovedforestillingen, er videre fremskredne end böjningsprogene . . . Et isolerende sprog som kinesisk staar paa udviklingens höjeste trin, da her sætningen er bleven helt og holdent analyseret og hvert led i den træder klart og tydeligt frem, idet deres forhold til hinanden udelukkende bestemmes ved stilling. Kinesisk

har derfor i sproget givet den filosofiske analyse af forestillingerne et konkret udtryk . . . Waitz er antropolog, og som saadan bedre istand til at dömmе om sprogets oprindelse end den sammenlignende filolog, da ingen viden- skab af sig selv kan opdage sin genstands oprindelse.“

Det vil let forstaas, hvor ivrig jeg efter disse udtalelser greb til Theodor Waitz: *Anthropologie der naturvölker* I (1859); det vilde ha været saa tiltalende at kunne paaberaabe sig den berömte antropolog og at kunne sige til sprogforskerne: her for 30 aar siden, er af en udenforstaaende en klar, konsekvent, slaaende rigtig grundanskuelse udtalt, som I i al den tid har overset! — Saameget större var min skuffelse, da jeg, skönt jeg flere gange læste vedkommende afsnit, slet ikke kunde finde denne grundanskuelse. Waitz har som antropolog dyb respekt for sprogforskerne og taler om deres sikre metode i sammenligning med det, der kan vindes for bestemmelsen af menneskeracerne ved maa- linger af hjærneskaller o. desl., han tænker saasandt ikke paa at omstyrte sprogforskernes bygning eller sætte en anden i steden.

Tværtimod er det ham om at göre at hævde sprog- bygningens konstante karakter, saa at han er køligt for- sigtig overfor Max Müllers (Schleichers) teorier om, at de tre sprogtrin skulde ha udviklet sig af hinanden med isolerende sprog som udgangspunkt. En omvendt ud- vikling med isolation som øverste trin ligger aabenbart hans tanke ganske fjærnt; han har nemlig ikke nogen særlig høj tanke om kinesisk: „De helt asyntetiske isole- rende sprog (hedder det s. 276) overlader næsten ganske vore forestillingsmasser til sig selv, giver næsten slet ingen vejledning til deres leddeling, lader vore enkelt- forestillinger, der svarer til de enkelte ord, staa ved siden af hinanden selvstændige uden udtryk for deres indbyrdes forhold (in beziehungsloser selbstständigkeit),

fører ikke den talende til at analysere den og nøjes med at anskueliggøre enkelte grove forskelle mellem hoved- og biforestillinger.“ — Som man ser, ikke ganske det samme, som Sayce lader Waitz sige. — „I modsætning hertil (lyder det videre) tvinger de polysyntetiske sprog til saa vidt muligt at sammenfatte hvert tankehele til en helhed, til saa inderligt som muligt at knytte biforestillingerne sammen med hovedforestillingen, til ligesom med et blik at overskue hele situationen, der skal fremstilles sprogligt, ikke lade de nærmere bestemmelser først stykkevis og lidt efter lidt slutte sig til det, der er hovedsagen for tanken; disse sprog hindrer sønderdelingen af det tænkte i endnu langt højere grad end de første (isolerende)“. — Flexionssprog synes Waitz at betragte som de højst staaende, men hans udtalelser derom er uklare og delvis selvmodsigende; s. 275 og 277 nævnes det som karakteristisk for flexion, at biforestillingerne udtrykkes ved lyd, der i sig ingen selvstændig betydning har, men som optages som integrerende del af hovedordet, medens det paa den mellemliggende side 276 hedder, at „den grundtanke, som flexion beror paa, er den, at hoved- og biforestilling bliver staaende selvstændige, adskilte ligeoverfor hinanden og aldrig falder sammen i et ordhele“. Sayce citerer denne udtalelse, men jeg forstaar rigtignok ikke, hvordan han kan faa ud af den, at Waitz opfatter flexionssprogene som staaende lavere end de agglutinerende.

51. Men findes den her fremstillede teori altsaa ikke hos Waitz, saa er den jo dog udtalt hos Sayce, selv om han ikke fremsætter den som sin egen og knap nok gir den sin tilslutning. I det hele maa jeg indrømme, at Sayces værker har øvet stor indflydelse paa min sprogopfattelse, og at de paa en del punkter har vakt tankerækker til live hos mig, som jeg maaske ellers

ikke var kommen ind paa. Saameget mere maa jeg beklage, at han, der ellers saa tappert kæmper mod den almindelige lingvistiske skoles idola, paa enkelte afgørende punkter er fuldt saa hildet i fordomme som de fleste andre. Skönt han flere steder antyder, hvor vanskeligt det er at trække grænserne mellem agglutinerende og flekterende sprog, mener han dog, at der er befæstet et gabende svælg mellem dem, som aldrig kan overskrides, og siger: „De finske sprog er komne til at staa böjningsprogene saa nær, at det nylig har ført en forsker til at udtale en formodning om deres slægtskab med vor ariske gruppe; alligevel har de aldrig overskredet den magiske [!] grænselinie mellem böjning og agglutination, hvor vanskeligt det end kan være at drage denne grænse; ti det at gaa over fra agglutination til böjning er at revolutionere hele tanke- og sproglivets system og den grundvold, hvorpaa det hviler, og at bryde med fortidens psykologiske historie og sproglige tendenser“¹⁾. — Revolutioner foregaar nu imidlertid i sprogenes verden, om de end tar længere tid, end det tar franskmændene at skifte regeringsform; kan tusind aar forandre en sprogtype som kong Ælfreds til en hel anden som dronning Victorias, saa kan den lange tid, arkæologer og zoologer har tilstaaet menneskene her paa jorden, udrette endnu større vidundere. Sayce staaer overfor de tre-fire sprogtyper, lingvisterne har opstillet, som naturforskerne för Darwin overfor begrebet ‘art’, han bruger omtrent de samme udtryk: „Men trods alle disse gradvise tilnærmelser holder de forskellige sprogtyper sig dog faste og skarpt adskilte“ (I. 366).

Heller ikke spørgsmaalet om værdien af lydlig afsliben (ovf. § 9) har han set rigtigt paa; han taler f. ex. om kinesisk som ‘et affældigt sprog’, der ‘har lidt i en vold-

¹⁾ *Introduct. to the Sc. of L.* I. 131, sml. I. 366 og II. 186.

som grad af lydligt svind' (I 372) og som derfor nu 'er blevet gammelt og vejrbitd. Det er Mandarinerdialekten som navnlig viser disse tegn paa ruin' (II 221)¹). Vi mindes her om Schleichers ovenfor citerede ord, hvorefter de sprog, vi nutildags her i Nordvesteuropa taler, er 'senile sprogexemplarer', og vi søger forgæves efter en tanke, vi kan forbinde med den slags udtryk. Et sprog, der er gammelt, affældigt, der maaske gaar i barndom, hvad vil det sige? Kan englænderen ikke udtrykke sine tanker med det længer? Er kineserens tale som den gamle tandløse kællings, hvor begreber og lyd er lige usammenhængende? Sikkert ikke!

Som Sayce er uklar paa dette punkt, er han det ved besvarelsen af spørgsmaalet om, hvilket sprog der staar højest; han mener (II. 375), at det blir en ren smagssag og at hver nation har en ret til at se idealet i sit eget sprog, ligesaavel som europæerens, negerens og mongolens forestillinger om ideal kvindeskönhed er forskellige. Men en side i forvejen har han dog opstillet som værdimaaler ævnen til at udtrykke tanken. Sayce er altsaa paa afgørende punkter ikke naaet til en konsekvent gennemført anskuelse.

52. Til fordel for den her fremsatte synsmaade for *Fremskridt i sproget* taler det, at den helt igennem fører til en enhedsopfattelse, medens Schleicher, skönt han udtrykkelig udtaler, at den videnskabelige stræben maa gaa ud paa at faa en saadan²), ved sit standpunkt

¹) Sml. ogsaa II 149—150: The history of the noun is one of continuous decay . . . The creative epoch had passed . . .

²) Die richtung des denkens der neuzeit läuft unverkennbar auf monismus hinaus. *Die Darwinsche th.* 8.

blir nødt til paa meget væsentlige punkter at opstille en dualisme. Saaledes findes hos Schleicher en modsætning mellem lydligt forfald og samtidig udvikling af rigere hjælpekilder paa det syntaktisk-stilistiske omraade, medens efter vor betragtning udviklingen paa de to omraader gaar haand i haand, naar man betragter lydudvikling paa den rette maade som udvikling henimod kortere og nemmere former.

Og uadskillelig fra denne dualisme er en anden hos Schleicher, ifølge hvilken grammatikken falder i to skarpt adskilte dele: paa den ene side læren om lyd og former, „sprogets mere naturlige side“, der skal behandles som en naturvidenskab af „glottikeren“, og paa den anden syntax og stil, „den mere aandige side af sproget, som i højere grad er undergivet den enkeltes frie selvbestemmelse“ og som derfor skal behandles af filologen med de historiske videnskabers metode. (*Deutsche spr.* 119, 120).

I modsætning dertil bør det hævdes, at der kun er én metode for al sprogvidenskab, og at en adskillelse af grammatikken i to dele, behandlede uafhængigt af hinanden, kun kan føre til skade. Hvad vilde man sige om en adskillelse af ordbogen i to dele, en hvor alle ordenes former opførtes uden ringeste hensyn til deres betydning, og en anden, der kun indeholdt deres betydninger? Men nu er jo syntax læren om de grammatiske udtryksformers funktion, d. v. s. betydning, og i længden vil derfor formlære og syntax ikke kunne holdes adskilte, hvis man ønsker at komme til en virkelig forstaaelse af sprogets historie.

53. Den vigtigste dualisme hos Schleicher blir dog den mellem to perioder, hvor bevægelsen skulde gaa i diametralt modsatte retninger: en forhistorisk med fremgang, udvikling, og en historisk med tilbagegang, forfald. I modsætning hertil maa vi hævde, at det punkt, hvor

et folk træder ind i historien, er ligegyldigt for retningen af sprogudviklingen, der i det væsentlige følger de samme baner nu som i fortiden. Den eneste indvirkning, „historie“ kan ha paa sprogudvikling, er en fremskynden, et hurtigere tempo; de historisk bevægede nationers sprog er naaet langt videre i afslibning — eller som vi fra vort standpunkt foretrækker at sige: tilslibning i tankens tjeneste, end de mere uberørte folkeslags; herved kommer jo navnlig, foruden den livligere tankeudveksling i det hele, ogsaa folkeblandinger i betragtning. Litauisk med dets for sprogsammenlignerens saa værdifulde gamle præg, de mange bevarede böjningsendelser osv., er et godt eksempel paa langsom, engelsk derimod paa hurtig udvikling.

Men er vor sprogopfattelse virkelig i ordets fuldeste betydning en enhedsopfattelse, der ikke behøver paa nogetsomhelst punkt at antage et brud i udviklingen, saa maa den ogsaa kunne kaste nyt lys over det saa meget omtvistede spørgsmål: sprogets oprindelse. Det tror jeg ganske vist ogsaa, og jeg haaber i en nogenlunde nær fremtid at kunne vise det; men her er ikke stedet til at vove sig ud i sprogets urkaos, hvor alle teorier er graa som katte i mørke; her i dette hefte har jeg — uden dog at være mørkerød for teorier — stræbt at holde mig i virkelighedens fulde dagslys for der at studere livets gyldne træ.

[Denne athandling udkommer tillige som indledning til forfatterens *Studier over engelske kasus*].

